

BEFOLKNING OCH ARBETSKRAFT I NORRLAND

av

Jan Gillberg

Stockholm 1962

Industriens Utredningsinstitut

F Ö R O R D

Föreliggande undersökning är avsedd såsom ett bidrag till diskussionen om det norrländska näringslivets utvecklingsmöjligheter. Det problem som här tas upp till behandling gäller i främsta rummet hur det norrländska arbetskraftsutbudet kommer att förändras fram till år 1975. Denna fråga diskuteras mot bakgrunden av en jämförelsevis utförlig behandling av utvecklingen av den norrländska befolkningens numerär, ålders- och yrkesfördelning m.m.

För undersökningens uppläggning och utförande har fil.kand. Jan Gillberg svarat.

Stockholm den 5 juli 1962

Ragnar Bentzel

INNEHÅLL

INLEDNING	1
I BEFOLKNINGSUTVECKLINGEN I NORRLAND - en översikt	4
Eftersläpningstendenser i den norrländska befolknings- utvecklingen	8
Befolkningsutvecklingen på landsbygden i Norrland	10
Norrlands urbanisering	13
Utflyttningen från landsbygden i Norrland	17
Nettoutflyttningen från Norrland	19
Norrlands allmänna ekonomiska struktur	20
Sammanfattning	22
II PROGNOSE FÖR NORRLANDS BEFOLKNINGSUTVECKLING FRAM TILL 1975	23
Gulbrandsens regionsindelning	23
Godlunds och Gulbrandsens beräkningar för folkmängdens utveckling i Norrland 1961-75	24
En granskning av Godlunds och Gulbrandsens beräkningar .	26
Motiverar granskningen en revidering?	29
Utflyttningen en funktion av bristande jämvikt i ar- betskraftsbalansen	34
III NORRLANDS ARBETSKRAFTSBALANS ÅR 1975	36
Yrkesverksamhetsfrekvensen bland befolkningen i pro- duktiv ålder	37
Genom omfördelning föranlett arbetskraftstillskott	44
A. Jordbruk med binärningar	45
B. Husligt arbete	48
Nettoförändring 1961-75 i utbudet av arbetskraft i Norrland	49
Sammanfattning	52
Bilaga RÄKNEEXEMPEL. På i huvudsak trendmässig basis gjorda överslagsberäkningar av förändringarna 1961-75 i efter- frågan på arbetskraft inom stadsnäringarna i Norrland ...	54

Förteckning över diagram och tabeller

Diagram	1	Folkmängden i Sverige 1810-1960	5
	2	Folkmängden i Sverige efter näringsgren 1870-1950 ..	6
	3	Folkmängden i norrlandslänen 1810-1960	9
	4	Folkmängden på landsbygden i norrlandslänen 1920-60	11
	5	Födelseöverskottet på landsbygden i norrlandslänen jämfte övriga landet 1930-60	12
	6	Norrlands andel av rikets befolkning 1920-60	14
	7	Andelen folkmängd bosatt i tätorter med minst 2 000 inv.	16
	8	Norrlands andel av den i landet totala utflyttning- en från landsbygd till städer 1951-60	18
	9	Inkomsttagarna i norrlandslänen och övriga landet fördelade på näringsgrenstillhörighet 1949 och 1959	21
	10	Åldersstrukturen 1960 i de norrländska storregionerna jämfte övriga landet jämfört med den för 1975 beräk- nade	27
	11	Beräknad förändring 1961-75 av antalet män och kvin- nor i produktiv ålder (15-64 år) i norrlandsregio- nerna	31
	12	Beräknad förändring 1961-75 av antalet män resp. kvinnor i produktiv ålder (15-64 år) i norrlands- regionerna	32
Tabell	1	Folkmängdens förändringar under 1950-talet efter den relativa andelen förvärvsarbete inom jordbruk med binärningar inom kommunerna år 1950	7
	2	Städernas nettoutflyttning i procent av landsbygdens nettoutflyttning	19
	3	Nettoutflyttningen från norrlandslänen till övriga landet	20
	4	Folkmängden 1950 i Norrlands län och storregioner ..	24
	5	Godlunds prognos (alternativ B) för folkmängdsut- vecklingen i Norrland 1961-75	25
	6	Gulbrandsens prognos för folkmängdsutvecklingen i Norrland 1961-75	26
	7	Prognos och faktisk utveckling 1956-60 - hela lan- det	28
	8	Prognos och faktisk utveckling 1956-60 - Norrland .	28
	9	Beräknad förändring 1961-75 av antalet män och kvin- nor i åldern 15-64 år i Norrland (exkl migrations- effekt)	34

Tabell 10	Beräknad förändring 1961-75 av arbetskraftsutbudet till följd av för Norrland kalkylerade folkmängdsförändringar (exkl migrationseffekt).....	37
11	Beräknad effekt i form av lägre antal yrkesverk-samma till följd av i Norrland år 1960 jämfört med övriga landet lägre yrkesverksamhetsgrad	38
12	Beräknat arbetskraftstillskott genom under perioden 1961-75 med tre procentenheter stegrad yrkesverk-samhetsgrad bland kvinnor i åldern 15-64 år	40
13	Antaganden om utbildningsfrekvensen (i procent av resp. årskull).....	42
14	Till följd av antagen förändring i utbildnings-frekvens beräknat bortfall av manlig arbetskraft mellan åren 1960 och 1975	43
15	Antalet förvärvsarbetande enligt 1950 års folkräk-ning och antalet inkomsttagare år 1950 enligt skat-testatistiken	45
16	Jordbruk med binäringar, antal inkomsttagare	47
17	Husligt arbete, antal inkomsttagare	49
18	Beräknad förändring 1961-75 på den norrländska ar-betskraftsbalansens utbudssida	50
19	Beräknat utrymme för under perioden 1961-75 inom stadsnäringarna stegrad sysselsättning	51

INLEDNING

Befolknings- och arbetskraftsfrågorna har spelat en central roll i diskussionen kring det norrländska näringslivets utvecklingsmöjligheter. Det har därför varit naturligt att låta just dessa båda frågekomplex bli föremål för studium i en undersökning, som syftar till att lämna underlag för en vidare diskussion rörande framtidsutsikterna för norrländskt näringsliv.

Som en allmän bakgrund till de beräkningar för den norrländska befolknings- och arbetskraftsutvecklingen fram till 1975, som presenteras i utredningen, görs ett försök att sätta in den aktuella befolkningsituationen i Norrland i sitt historiska sammanhang. Den aktuella situationen karaktäriseras av en jämförelsevis hög nativitet jämte betydande födelseöverskott samt en åtminstone tidvis omfattande nettoutflyttning. Dessa karaktäristika gäller särskilt utpräglat för Norrlands nordligaste liksom inre delar men endast i viss mån för kustområdena i nedre Norrland. Beträktade i sitt historiska sammanhang framstår emellertid de norrländska befolkningsförhållandena jämförda med de i övriga landet inte som i första hand särpräglade utan snarare som uttryck för en fördröjd utveckling. I och för sig kan detta anses som en naturlig följd av att landets nordligare delar, bl.a. på grund av sin speciella ekonomisk-geografiska struktur och allmänna isolering, länge kom att stå vid sidan om de strömningar, som varit bestämmande för utvecklingen i landets sydligare delar. Exempelvis torde den i Norrland jämfört med övriga landet låga urbaniseringsgraden kunna betraktas som ett uttryck för den norrländska befolkningsutvecklingens "efter-släpning", ehuru det samtidigt är frågan om en av de faktorer, som

givit upphov till den i stora delar av Norrland i förhållande till övriga landet annorlunda befolkningsituationen. När det gäller urbaniseringen liksom i flera andra med de norrländska befolkningsförhållandena sammanhängande frågor, är det emellertid i utredningen möjligt att peka på en pågående "utjämnings- och upphämningsprocess". Ett av uttrycken för denna process är det krympande befolkningsunderlaget i de mer renodlade landsbygdskommunerna med därav föranledda strukturanpassningsproblem. Problem av detta slag skall emellertid inte betraktas som specifika för Norrland, ehuru de uppträder vid en tidpunkt, då de för övriga landet kan sägas tillhöra ett delvis passerat skede och i varje fall inte längre - dock med vissa undantag som landets sydöstra delar - tar sig lika utpräglade uttryck som f.n. i stora delar av Norrland.

Det är emellertid inte bara flyttningsrörelserna inom Norrland, från glesbygd till tätbygd, som på senare år kommit att prägla norrländsk befolkningsrörelse. Också nettoutflyttningen från Norrland till landets sydligare delar har emellanåt haft en betydande omfattning. Ofta är nettoutflyttning från ett område till ett annat en följd av att det inom området uppstått en differens mellan näringslivets möjligheter att sysselsätta arbetskraft och områdets egna arbetskraftstillgångar. När det gäller nettoutflyttningen från Norrland torde förklaringen också vara den, att utkomstmöjligheterna i de berörda delarna visat sig otillräckliga eller i varje fall bedömts som sämre än i andra delar av landet.

Också för den närmaste framtiden finns det anledning att räkna med en fortsatt nettoutflyttning från Norrland. Enligt den senaste långtidsutredningen kan vi under 1960-talet - vad gäller landet som helhet - vänta en skärpt allmän arbetskraftsbrist. Beträffande stora delar av Norrland och då i synnerhet de nordligaste förutses emellertid en situation av det motsatta slaget. Det överskott på arbetskraft, som vi i vissa delar av landet haft under 1950-talet, väntas nämligen bestå. Spänningen mellan lokala överskott och underskott kan förmodas att på samma sätt som tidigare ge upphov till flyttningsrörelser med nettoutflyttning från i varje fall stora delar av Norrland som resultat.

Det skall nu emellertid alldeles särskilt framhållas, att befolknings- och arbetskraftsförhållandena liksom den allmänna näringslivsstrukturen är mycket olika i olika delar av Norrland. Dessutom måste förhållandena i nedre Norrlands kustområden allmänt sett anses förete större likheter med förhållandena söderöver än norröver. Därför är det heller inte befogat att i de sammanhang det här är frågan om tala om specifika norrlandsproblem.

I föreliggande undersökning diskuteras inte de olika lokaliserings- och strukturanpassningsproblem, som nettoutflyttningen från Norrland liksom omflyttningen inom Norrland från glesbygd till tätbygd ger upphov till. I viss mån torde undersökningen dock kunna tjäna som visst underlag för bedömningen av dessa problems framtida storleksordning och därmed också som en utgångspunkt för en vidare diskussion kring därmed sammanhängande frågor. Att nettoutflyttningen från Norrland liksom varje befolkningsomflyttning är förenad med stora problem är obestridligt. För de människor omflyttningen berör innebär det många gånger betydande påfrestningar - uppbrottet från hembygden, anpassningen till en ny miljö. För den bygd som avfolkas innebär det ekonomiska förluster - investeringar i bostäder, skolor etc. förlorar i räntabilitet, skatteunderlaget krymper. Alltemellanåt ifrågasätts det också, huruvida de nackdelar, som en befolkningsomflyttning ofrånkomligen är förenad med kan anses uppvägas av de fördelar, som står att vinna genom att överföra arbetskraft från områden med överskott till sådana med underskott. Det har även förekommit, att krav rests på samhällsingenjörerna med syfte att ge lokaliseringen av företagsamheten en sådan inriktning, att företagen "går" till arbetskraften i stället för tvärtom. Sådana krav står emellertid i klar konflikt med mycket av själva målsättningen för den arbetsmarknads- och lokaliseringspolitik, som myndigheterna bedömt som den ur samhällsekonomisk utvecklingssynpunkt riktiga. Enligt den politiken bör samhället göra det lättare för arbetskraften att flytta till de ekonomiskt mer expansiva delarna av landet. Att söka suga upp lokala arbetskraftsöverskott genom att "skapa" sysselsättningsmöjligheter anses vanligen som en alltför vansklig politik. Riskerna är stora, att man på så sätt i missriktat nit fördröjer en i och för sig naturlig strukturanpassning och därigenom förhindrar en utveckling ägnad att för den arbetskraft det gäller skapa de på lång sikt tryggaste och bästa utkomstmöjligheterna.

I. BEFOLKNINGSUTVECKLINGEN I NORRLAND

- en översikt

Trots den stora emigrationen under förra seklet och många andra företeelser som påverkat befolkningsutvecklingen, har folkmängden i vårt land under perioden 1810-1960 förändrats i en anmärkningsvärt jämn takt. Från årtionde till årtionde har kombinationen av utrikes omflyttning, födelsetal och dödstal resulterat i ungefär lika stora folkökningstal. Det betyder, att en kurva som i logaritmisk skala återger folkmängdens utveckling nära ansluter sig till en rät linje (se diagram 1).

Den jämna tillväxten av folkmängden i landet som helhet har inte någon motsvarighet inom landets olika delområden. Väsentligt olika utvecklingsförlopp har gällt för å ena sidan städernas och å andra sidan landsbygdens befolkning. Räknat i absoluta tal befann sig landsbygdsbefolkningen i stigande ända fram till omkring 1920, då den uppgick till inemot 4,2 milj. Under perioden 1920-60 har emellertid befolkningen på landsbygden sedan minskat i antal med 0,8 milj. Städernas folkmängd har däremot alltsedan 1800-talets början befunnit sig i stadigt stigande och passerade under 1950-talet folkmängden på landsbygden. Om man i stället för jämförelsen landsbygd-stad utgår från distinktionen glesbygd-tätorter blir utvecklingsförloppen av likartad karaktär. Den totala folkmängden i tätorter med minst 2 000 inv. växte i kapp "landsbygdsbefolkningen" under senare hälften av 1940-talet.

Städernas kraftiga befolkningstillväxt får främst betraktas mot bakgrund av den ekonomiska utveckling, som ligger bakom avflyttningen från landsbygden (se diagram 2). En omfattande rationaliseringsprocess inom jordbruket har för denna näringsgren minskat behovet av arbetskraft. Detta har för en stor del av den jordbrukande befolk-

Diagram 1. Folkmängden i Sverige 1810-1960
(log. skala)

Milj. inv.

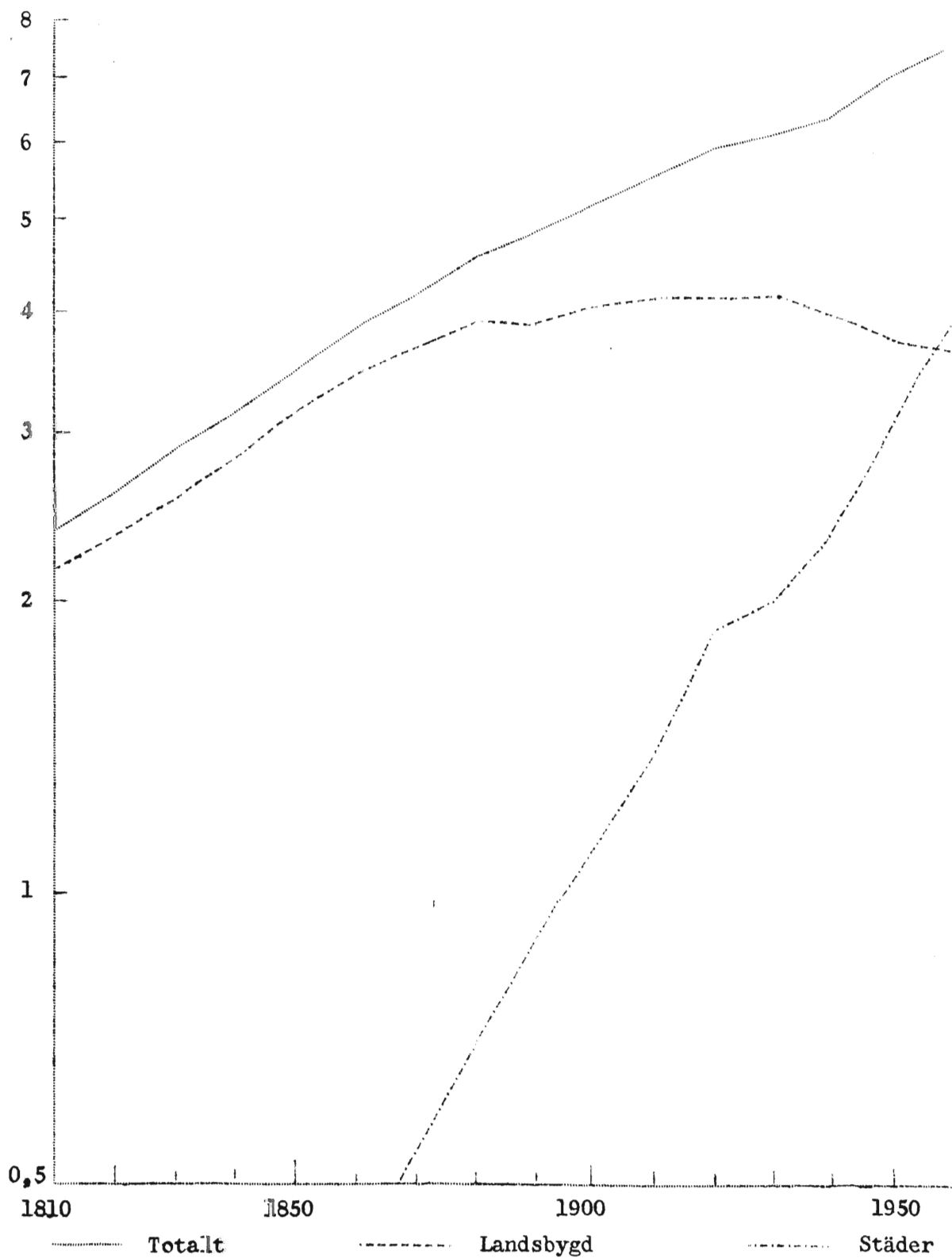
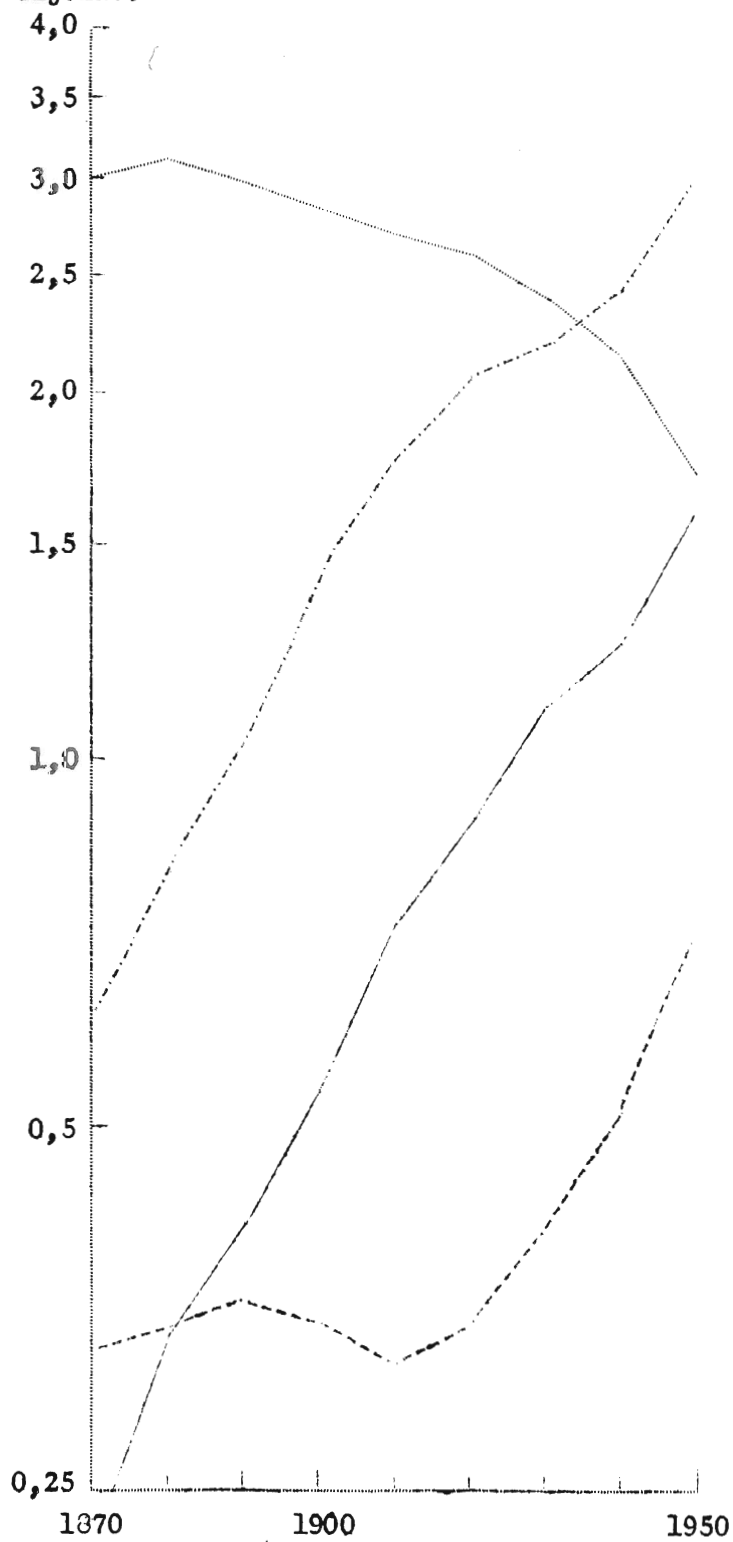


Diagram 2. Folkmängden i Sverige efter näringsgren 1870-1950

(log. skala)

Milj.inv.



— Jordbruk m. binäringar

— Handel och samfärdsel

····· Industri och hantverk

- · - · Off. tjänster m.m.

ningen både möjliggjort och framtvingat yrkesväxling med en under praktiskt taget hela 1900-talet pågående flyttningsrörelse från landsbygd till stadsbygd som resultat. Sambandet mellan flyttningsrörelserna och den av jordbrukets rationalisering betingade yrkesväxlingen kommer också till ett tydligt uttryck vid ett studium av den utsträckning, i vilken landets olika delar berörts av den inre omflyttningen under 1900-talet. Det råder ett tydligt samband mellan flyttningsförlusternas storlek och den grad, i vilken olika kommuner är eller har varit "jordbruksbetonade". Detta framgår av nedanstående tabell, vilken avser förändringar under 1950-talet.

Tabell 1. Folkmängdens förändringar under 1950-talet efter den relativa andelen förvärvsarbete inom jordbruk med binärningar inom kommunerna år 1950

Andel förvärvsarbete inom jordbruk med binärningar inom kommunerna %	Procentuell folkmängdsförändring under 1950-talet	Antal kommuner med stark folkminskning ¹⁾	Antal kommuner med relativt stationär folkmängd	Antal kommuner med stark folkökning ¹⁾
Högst 10,0	+ 17	-	53	128
10,1 - 20,0	+ 11	2	45	26
20,1 - 30,0	+ 2	5	90	14
30,1 - 40,0	+ 0	11	120	9
40,1 - 50,0	- 6	30	141	5
50,1 - 60,0	- 8	47	143	3
60,1 - 70,0	- 11	58	83	-
70,1 - 80,0	- 12	10	8	-
Totalt	+ 7	163	683	185

1) Stark folkmängdsförändring = mer än 1 procent per år.

Källa: SOU 1961:9. Principer för en ny kommunindelning.

Den inre omflyttningen under 1900-talet har för landsbygdens del resulterat inte blott i en absolut sett betydande avfolkning utan även i en förändring av befolkningens ålders- och könsfördelning. Då huvuddelen av de från landsbygden flyttande utgörs av yngre människor med viss övervikt för kvinnorna, har avfolkningen lett till

en viss "förgubbning" av glesbygden. Spegelbilden av detta är att städer och andra tätorter p.g.a. "gynnsammare" ålders- och könsfördelning uppvisar naturliga folkökningstal, som i dag ligger på en dubbelt så hög nivå som inom glesbygden.

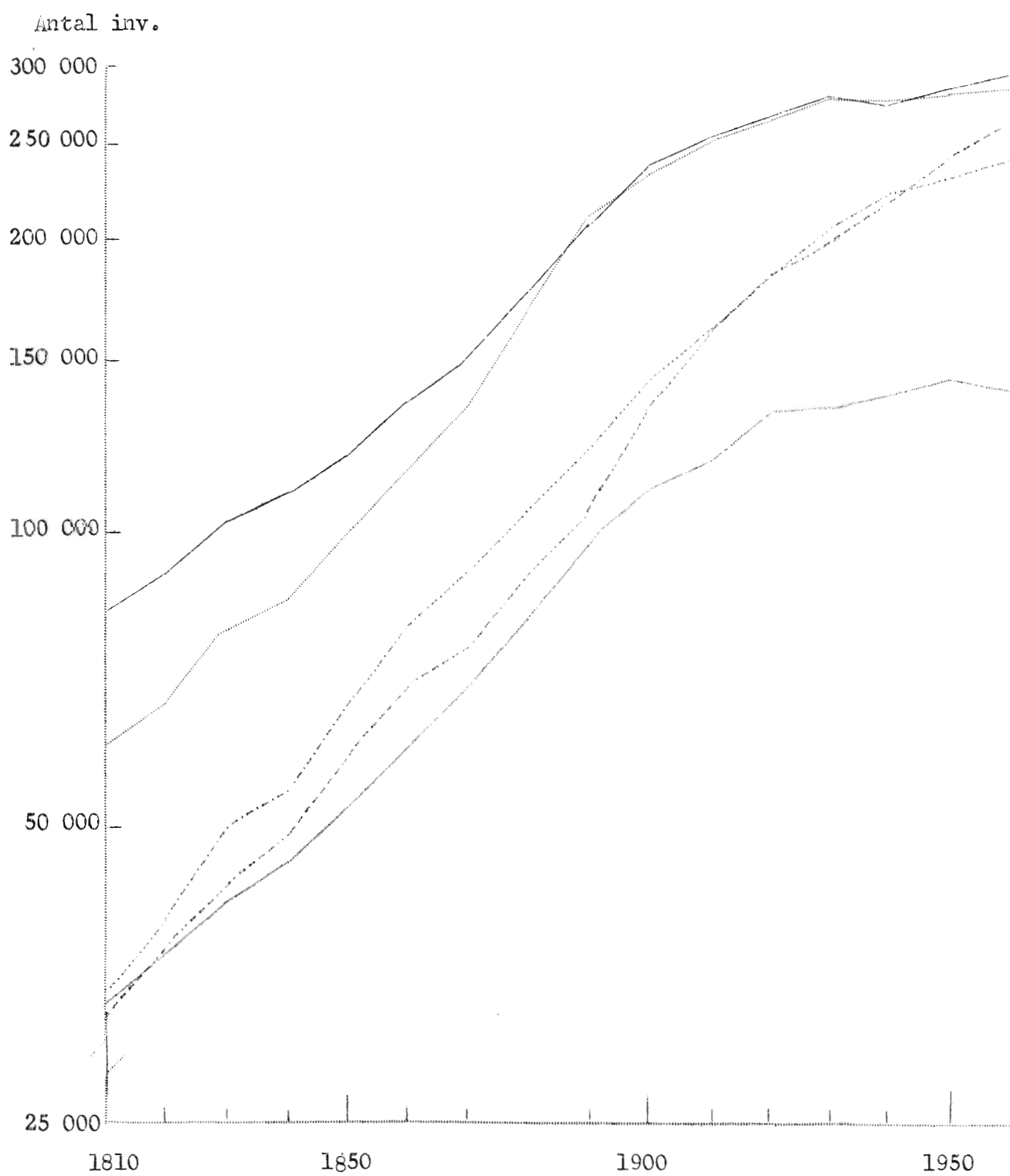
Eftersläpningstendenser i den norrländska befolkningsutvecklingen

Parallellt med industrialiseringsprocessen har i vårt land liksom för övrigt i alla moderna industriländer genomgripande befolkningsrörelser kommit till stånd. Tendensen har därvid varit en fortgående koncentration av befolkningen till de större och från näringslivssynpunkt mera differentierade tätorterna. Det är först och främst detta som alltsedan senare delen av 1800-talet karakteriserat svensk befolkningsomflyttning.

När befolkningsutvecklingen i Norrland i flera väsentliga avseenden följt ett jämfört med övriga landet annorlunda förlopp, är detta i mycket att betrakta som en följd av att landets nordligare delar - bl.a. genom sin ekonomisk-geografiska struktur och allmänna isolering - länge stod vid sidan om de allmänna strömningar, som varit bestämmande för utvecklingen i landet i övrigt. Det må nämligen observeras, att skillnaderna mellan Norrland och övriga delar av landet till stor del kan betraktas som en fasförskjutning i tiden. Det kan därför också vara motiverat att ange den norrländska befolkningsutvecklingen inte som särpräglad utan snarare som "fördröjd". Att ange befolkningsutvecklingen i Norrland som särpräglad kan lätt locka fram föreställningar om att Norrland ur ekonomisk och befolkningspolitisk synpunkt egentligen borde betraktas som en enhetlig och från det övriga landet skild enhet. Som inledningsvis framhållits är detta ett allvarligt misstag, som ofta begås i debatten kring skilda s.k. "norrlandsfrågor". Det kan inte nog understrykas, att de allmän-ekonomiska liksom befolkningsmässiga förhållandena skiljer sig mycket kraftigt i olika delar av Norrland, samtidigt som det i dessa avseenden finns stora likheter mellan framför allt nedre Norrlands kustområden och industriområdena i Mellansverige.

Redan ett flyktigt studium av ett diagram, som visar hur folkmängden i de fem norrlandslänen förändrat sig under perioden 1810-1960 (se diagram 3), ger vid handen att utvecklingen i befolkningshänseende följt skiljaktiga förlopp i olika delar av Norrland. Nedre Norrlands

Diagram 3. Folkmängden i norrlandslänen 1810-1960
(log. skala)



— Gävleborgs län

..... Västerbottens län

..... Västernorrlands län

..... Norrbottens län

— Jämtlands län

båda kustlän, Gävleborgs och Västernorrlands, har sinsemellan undergått en likartad utveckling. Denna skiljer sig från utvecklingen i Västerbottens och Norrbottens län. Jämtlands län slutligen har haft en folkmängdsutveckling, som närmast liknat den i nedre Norrlands båda kustlän. Trots dessa olikheter finns det vissa gemensamma utvecklingstendenser som motiverar tidigare gjorda påståenden, enligt vilket man kan tala om en viss eftersläpning gentemot övriga landet. Samtidigt är det ofrånkomligt, att denna eftersläpning håller på att hämtas in. Denna "upphämningsprocess" inleddes tidigare i nedre Norrland jämte de norrländska kustområdena än i övriga delar för att sedan successivt sprida sig norröver samt inåt landet. Detta är något som bl.a. framgår av det följande.

Befolkningsutvecklingen på landsbygden i Norrland

På den norrländska landsbygden har befolkningsutvecklingen varit starkt progressiv ända fram till de allra senaste årtiondena. Medan Svealand och Götaland uppnådde folkmängdsmaximum på landsbygden redan omkring 1880, inleddes folkminskningen på landsbygden i Gävleborgs och Västernorrlands län först omkring 1930 (se diagram 4). I Jämtlands län skedde detta ännu något senare. Vad gäller de båda nordligaste länen har detta stadium i utvecklingen inte uppnåtts förrän under de allra senaste åren. Denna eftersläpning har medfört en betydande skillnad mellan Norrland och övriga landet beträffande befolkningsutvecklingen på landsbygden. Under 1950-talet begränsade sig minskningen av Norrlands landsbygdsbefolkning till 1,7 procent jämfört med 6,1 procent i övriga landet. Detta är utvecklingen i norrlandslänen och övriga landet sådan den återspeglas vid ett studium av folkmängdstalen för vad som enligt administrativ indelning utgör landsbygd. I och för sig hade det varit en fördel att för de olika tidpunkterna ange folkmängden i glest bebyggda områden - dvs. "egentlig landsbygd". Detta försvåras emellertid av att begreppet "glesbygd" givits olika definition vid olika folkräkningstillfällen. Den allmänna bild som hade framkommit vid ett studium baserat på ett mer egentligt landsbygdsbegrepp torde dock i stort sett ha överensstämt med den som här redovisats. Stöd för detta påstående har erhållits med hjälp av vissa överslagsberäkningar.

Diagram 4. Folkmängden på landsbygden
i norrlandslänen 1920-60

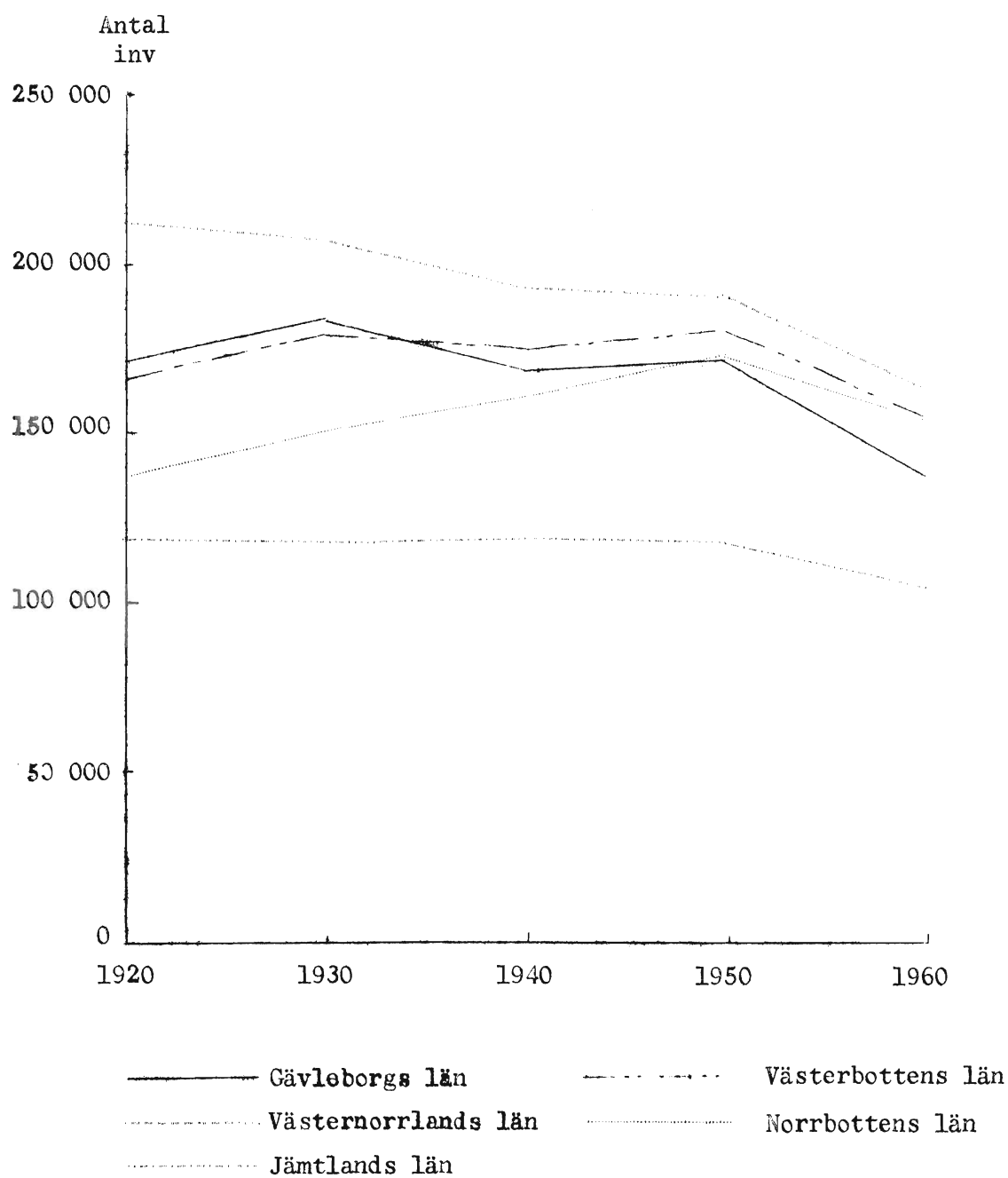
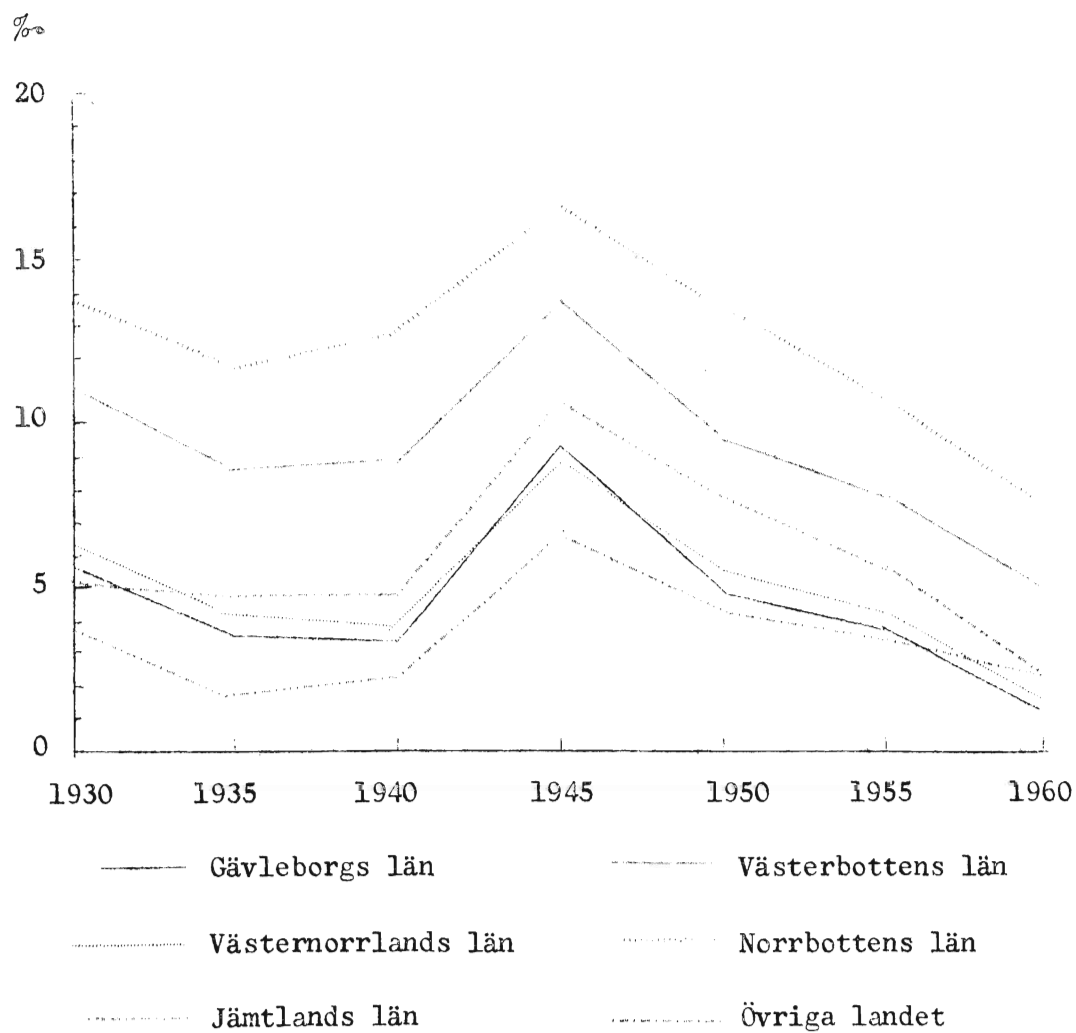


Diagram 5. Födelseöverskottet på landsbygden
i norrlandslänen jämte övriga landet 1930-60



En av orsakerna till att folkmängden ännu i sen tid varit i stigande på den norrländska landsbygden är att koloniseringen av Norrland ägde rum jämförelsevis sent. Därtill kommer, att födelsetalen för den norrländska landsbygdsbefolkningen befunnit sig på en för svenska förhållanden hög nivå. Utvecklingen i Norrland går emellertid mot lägre födelsetal; man kan konstatera en viss utjämning mellan födelsetalen i norra och södra Sverige. Som framgår av diagram 5 är denna utjämning helt och hållet uppnådd för de tre sydligaste norrlandslänen samtidigt som i synnerhet Norrbottens men även Västerbottens län har födelsetal, vilka alltjämt ligger på en jämfört med landet i övrigt mycket hög nivå.

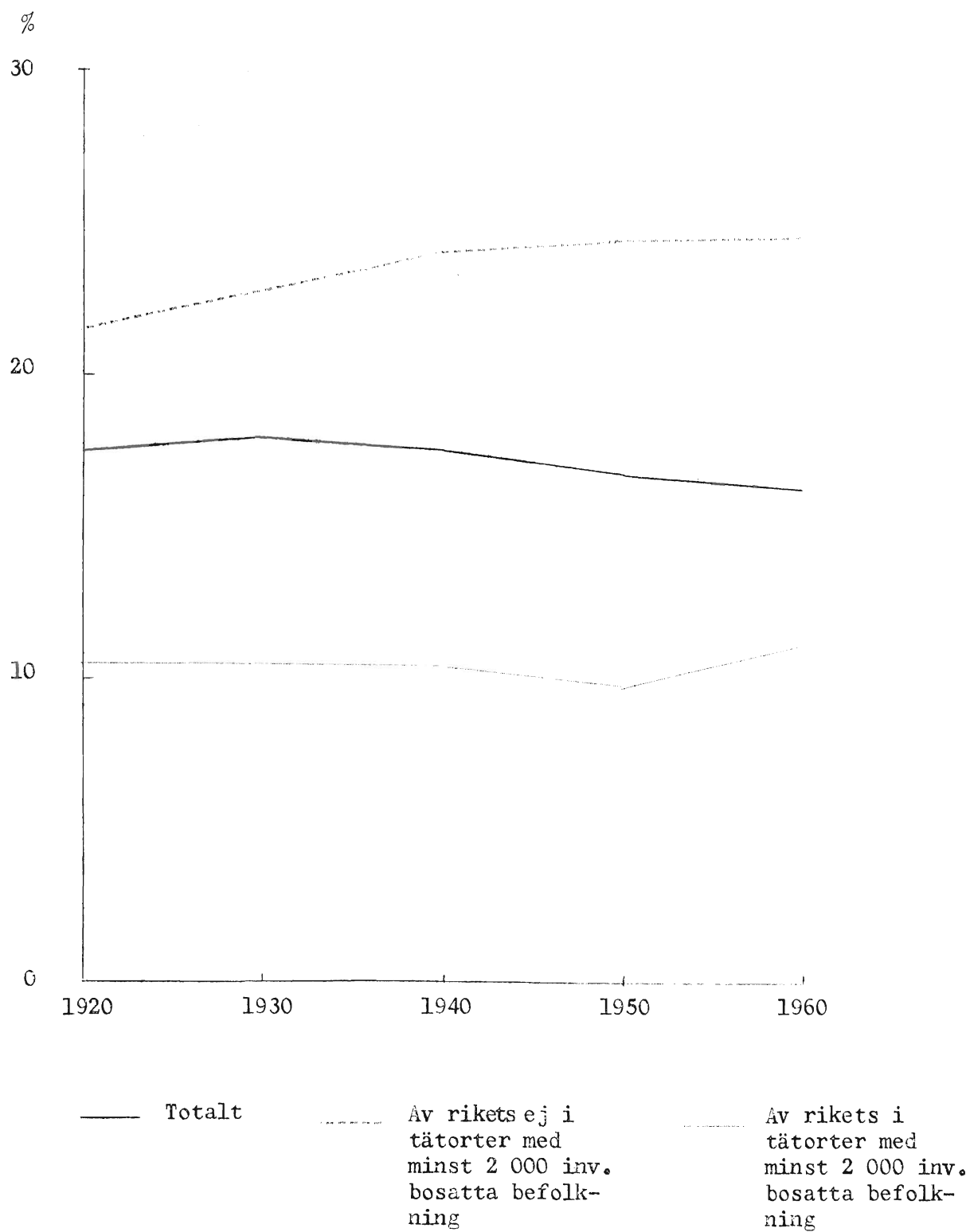
Norrlands urbanisering

Parallellt med utjämningen av födelsetalen mellan Norrland och övriga landet har den i Norrland jämförelsevis låga urbaniseringsgraden under senare år närmat sig vad som gäller för landets sydligare delar. Om med urbaniseringsgrad avses andelen befolkning bosatt i tätorter - oavsett administrativ status - med minst 2 000 invånare, något som sker i de följande resonemangen, kan man dock ännu inte tala om någon fullständig utjämning mellan Norrland och övriga landet.

Det finns skäl att räkna med ett visst samband mellan de höga födelsetalen i Norrland och den låga urbaniseringsgraden. De yttre förutsättningarna för människornas livsföring och befolkningens yrkessammansättning är så väsentligt olika i stad och på land, att det i och för sig inte kan betraktas som annat än naturligt, att befolkningsutvecklingen följer olikartade förlopp inom glesbygd och i tätorter. Befolkningstillväxten i de sydligare delarna av landet har redan länge befunnit sig i avtagande - till följd av sjunkande nativitet - allteftersom en större del av befolkningen lämnat landsbygden för att bosätta sig i städer och andra tätorter. Samma fenomen gör sig nu gällande i Norrland. Detta innebär, att den låga urbaniseringsgraden i Norrland kan tänkas utgöra en av de faktorer, som varit ägnade att skapa en i förhållande till övriga landet annorlunda befolkningssituation.

Urbaniseringen i Norrland har under perioden 1920-60 först under 1950-talet fått en omfattning, som kunnat resultera i ett närmande till urbaniseringsnivån för övriga landet. Alltifrån 1920 till

Diagram 6. Norrlands andel av rikets befolkning 1920-60

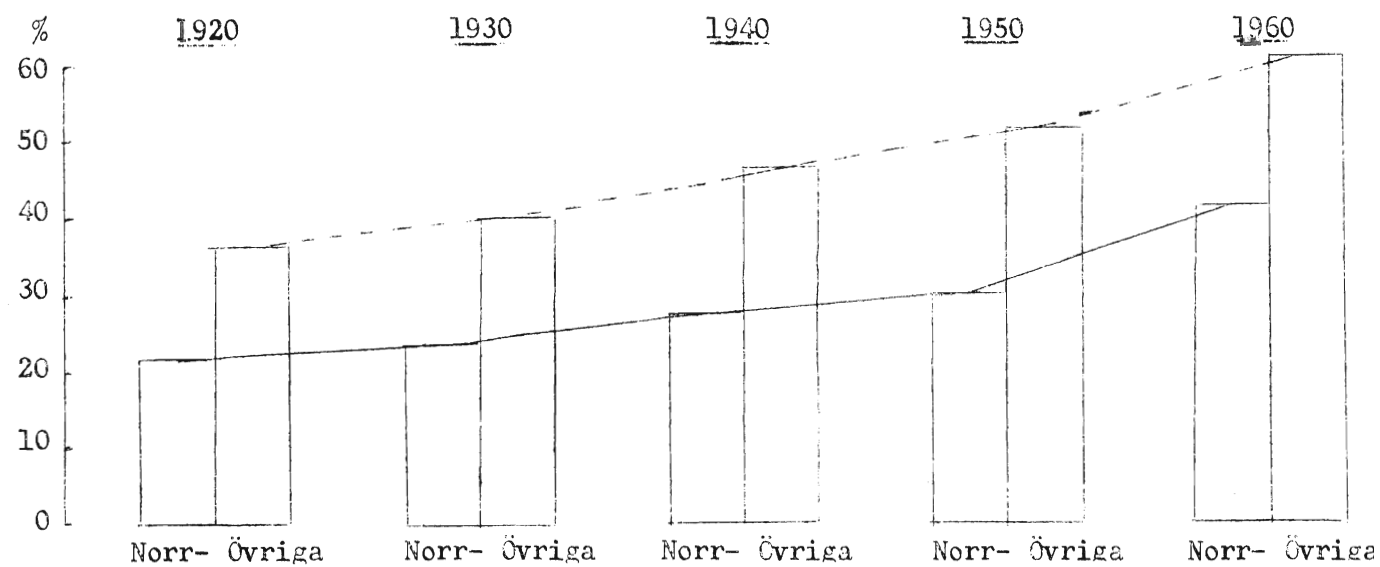
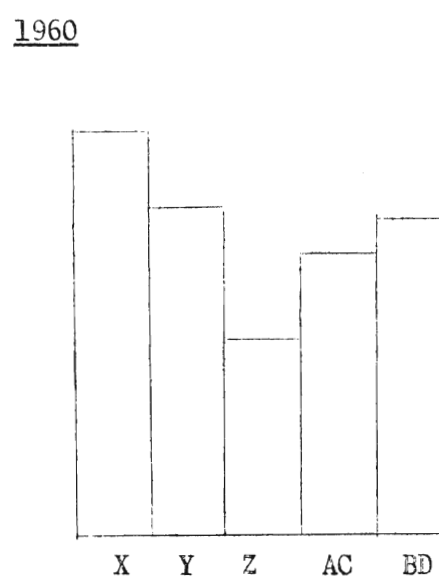
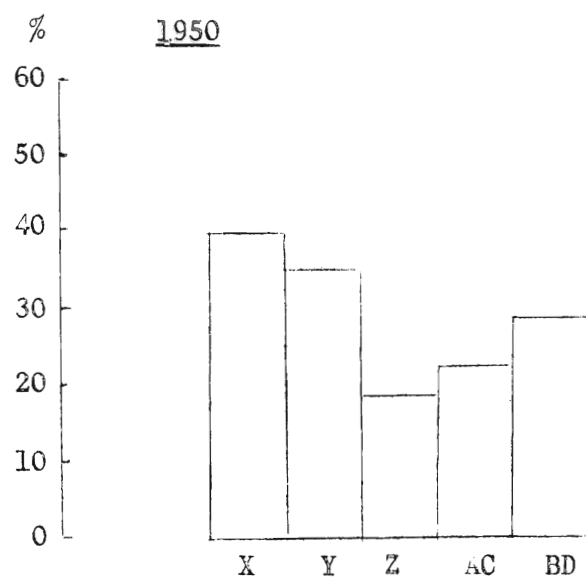
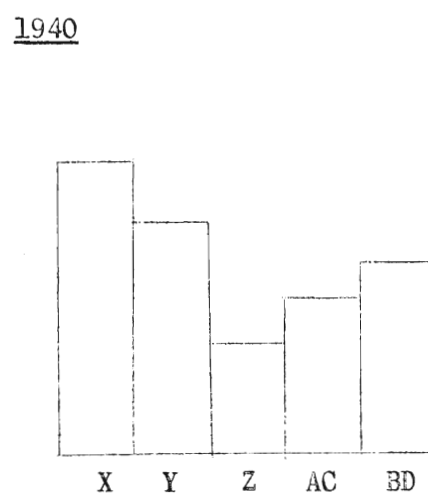
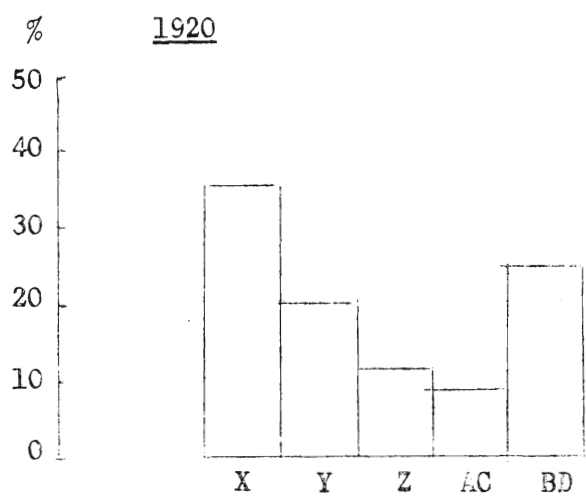


1940 har Norrland svarat för omkring 10 procent av landets i tätorter om 2 000 eller fler invånare bosatta befolkning (se diagram 6). Dessa siffror skall jämföras med den norrländska befolkningens andel av den i landet totala, vilken samtidigt uppgått till mellan 17 och 18 procent. Under 1950-talet har emellertid tätortsbefolkningen undergått en starkare tillväxt i Norrland än i övriga landet. Norrlands andel av den i landet totala tätortsbefolkningen har som resultat härav stigit från knappt 10 till drygt 11 procent. Att urbaniseringsprocessen i Norrland haft ett kraftigare förlopp under de senaste tio åren än under årtiondena närmast dessförinnan framgår tydligt av diagram 7. Under 1950-talet steg urbaniseringsgraden i Norrland från 30 till 42 procent. Relativt är denna uppgång större än den som ägde rum under hela perioden 1920-50. Under denna period skedde en uppgång från 22 till 30 procent.

Också om studiet får avse vart och ett av de fem norrlands-länen blir resultatet, att urbaniseringen haft en relativt sett större omfattning under 1950-talet än i övrigt under här studerade period. Det visar sig också, att de skillnader i urbaniseringsgrad norrlands-länen emellan, som gällde i början av perioden 1920-60, gått emot en viss utjämning. Gävleborgs län har hela tiden haft den högsta urbaniseringsprocenten. Mellan de övriga fyra länen har rangordningen växlat. Vid periodens utgång var urbaniseringsgraden lägst i Jämtlands län.

Det skall nu inte uteslutas att vad som här redovisats som en under 1950-talet jämförelsevis stark urbanisering till viss del är att anse som skenbar och sammanhängande med olikheter i principerna för tätortsredovisningen vid 1950 och 1960 års folkräkningar. I samband med 1960 års folkräkning gjordes tätortsavgränsningen med hjälp av fotokarta. Därigenom blev det till skillnad från tidigare möjligt att låta avgränsningen ske oavsett kommungränser. Glest bebyggda områden inom en tätortskommun har på så sätt kunnat från-skiljas och redovisas som glesbygd. Samtidigt har med tätorter sammanvuxen tätbebyggelse räknats som del av huvudorten. Att utreda i vad mån olikheterna mellan 1950 och 1960 års tätortsredovisning lett fram till urbaniseringstal, som är jämförbara med varandra, har inte här varit möjligt. Det förefaller dock sannolikt, att i samband med 1960 års folkräkning tillämpade principer för tätortsredovisningen

Diagram 7. Andelen folkmängd bosatt i tätorter med minst 2 000 inv.



är ägnade att leda till högre värden än en redovisning, som bygger på principerna från 1950 års folkräkning. Det finns nämligen skäl att räkna med att till de tätorter det här varit frågan om - av storleksordningen minst 2 000 inv. - räknats ett icke obetydligt antal mindre orter av förortstyp, medan frånräkning av glesbygd inom tätorter av något större storlek inte torde varit aktuellt i sådan omfattning, att de båda "felen" kunnat ta ut varandra.

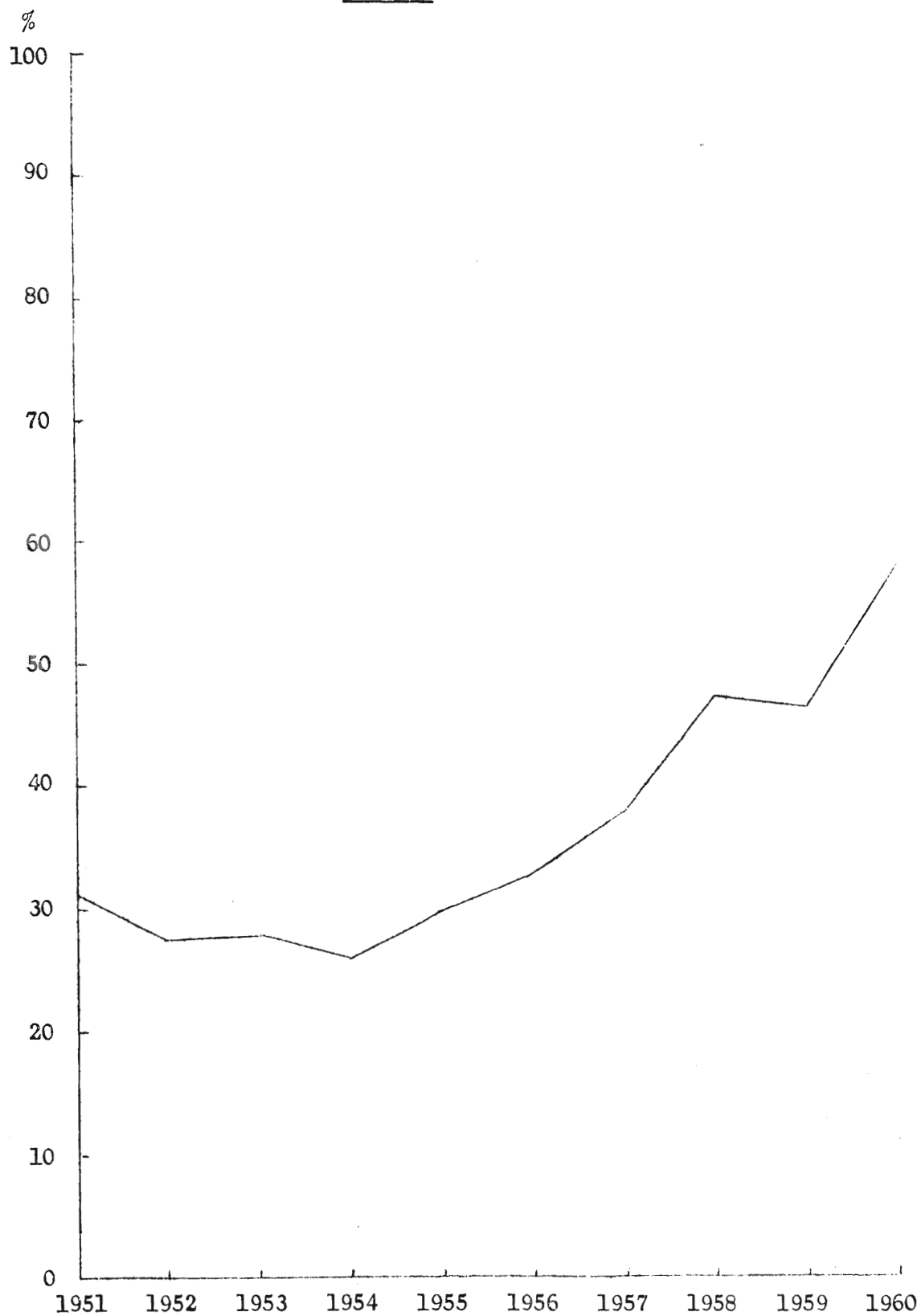
Utflyttningen från landsbygden i Norrland

Parallellt med urbaniseringen i Norrland har landsbygdens avfolkning vuxit i omfattning. Enligt det betänkande angående "Landsbygdens avfolkning", som 1930-talets befolkningskommission avlämnade år 1938,¹⁾ utgjorde den s.k. flykten från landsbygden på den tiden inte något större problem för de nordligare delarna av vårt land. Under exempelvis perioden 1921-30 uppgick inflyttningsöverskottet till rikets städer från norrlandsläna till mindre än 2 procent av den i Norrland sammanlagda befolkningen. Motsvarande procenttal för landet i övrigt var nära nog dubbelt så högt. Ännu under 1930-talet hade den norrländska landsbygdens avfolkning en omfattning, som var relativt sett mindre än i landet som helhet. Först under 1940-talet förändras bilden. Utflyttningen från landsbygden kom då att ske i snabbare takt i norrlandsläna än i landet i övrigt. Av den totala utflyttningen från landsbygden hänförde sig då 34 procent till Norrland, medan dess andel av landets totala landsbygdsbefolkning utgjorde 24 procent. Under 1950-talet har Norrlands andel av den svenska landsbygdens avfolkning stigit ytterligare och motsvarade 1960 inte mindre än inemot 60 procent av den totala (se diagram 8).

Karaktäristiken av "flykten från landsbygden" som ett senkommet inslag i den norrländska befolkningsrörelsen gäller Norrland som helhet. Studeras utvecklingen i norrlandsläna var för sig framgår, att den norrländska landsbygdens avfolkning inleddes i nedre Norrland för att sedan successivt sprida sig norröver. I Gävleborgs län hade den redan före 1940-talet hunnit få en ganska betydande omfattning, vilket delvis kan förklaras med närheten till de mellan-svenska tätortsområdena. Den sammanhänger dock även med att urbani-

1) SOU 1938: 15.

Diagram 8. Norrlands andel av den i landet totala utflyttningen från landsbygd till städer 1951-60



seringen hade en i detta län jämfört med övriga Norrland avgjort större omfattning. Utflyttningen från den norrländska landsbygden under de senaste tre årtiondena har för vare sig Norrland som helhet eller något av de fem länen motsvarats av en lika stor inflyttning till de egna städerna. I nedanstående tabell anges hur stor del av nettoutflyttningen från landsbygd, enligt administrativ indelning, som uppvägts av nettoutflyttning till städer befintliga inom länet.

Tabell 2. Städernas nettoinflyttning i procent av landsbygdens nettoutflyttning

Period	X	Y	Z	AC	BD	Norrland
1931-40	.	7,2	31,9	47,3	7,0	11,9
1941-50	33,3	16,6	15,8	16,4	37,0	24,3
1951-60	61,1	3,8	5,2	38,2	44,9	33,0

Nettoutflyttningen från Norrland

Den del av den norrländska landsbygdens befolkning, som sökt sig till städer och övriga tätorter, har av allt att döma endast i viss utsträckning stannat kvar inom den egna landsdelen. En nettoutflyttning från Norrlands landsbygd till landets sydligare delar torde ha ägt rum. Den totala nettoutflyttningen från Norrland till övriga Sverige är emellertid delvis en följd av att i Norrland bostätt tätortsbefolkning flyttat söderöver. I viss utsträckning torde det vara fråga om två- eller flerstegsflyttning - från landsbygd till närbelägen tätort och sedan vidare till mer avlägsen tätort. Det förhållandet att den norrländska landsbygdens avfolkning endast till en mindre del motsvaras av inflyttning till norrländska städer, gör det dock motiverat att i viss mån räkna med direkt flyttning från i norr belägen landsbygd till ort söderöver.

Tidvis har nettoutflyttningen från Norrland haft ganska stor omfattning. Som framgår av nedanstående tabell gäller detta i synnerhet perioden 1941-45 men också senare delen av 1950-talet. Till viss del har denna nettoutflyttning och då i synnerhet under de senare årtiondena uppvägts av invandring från utlandet och då främst från Finland och Norge. Under 1940-talet skedde detta i en utsträckning

motsvarande 16 procent av den genom inrikes omflyttning uppkomna nettoförlusten. Under 1950-talet uppgick denna siffra till närmare 25 procent.

Tabell 3. Nettoflyttningen från norrlandslänen till övriga landet

Period	X	Y	Z	AC	BD	Norrland
1931-35	- 2 418	- 2 319	- 1 307	+ 1 577	- 3 504	- 7 971
1936-40	-10 132	-11 629	- 1 014	- 5 112	- 3 754	-31 641
1941-45	-12 550	-13 948	- 2 321	- 3 535	- 7 258	-39 612
1946-50	+ 670	- 2 982	- 7 689	-13 845	- 6 132	-29 778 -30 648
1951-55	- 999	- 3 758	- 4 849	-3 368	- 7 160	-20 134
1956-60	- 5 015	- 9 686	- 7 332	- 7 369	- 3 962	-33 364

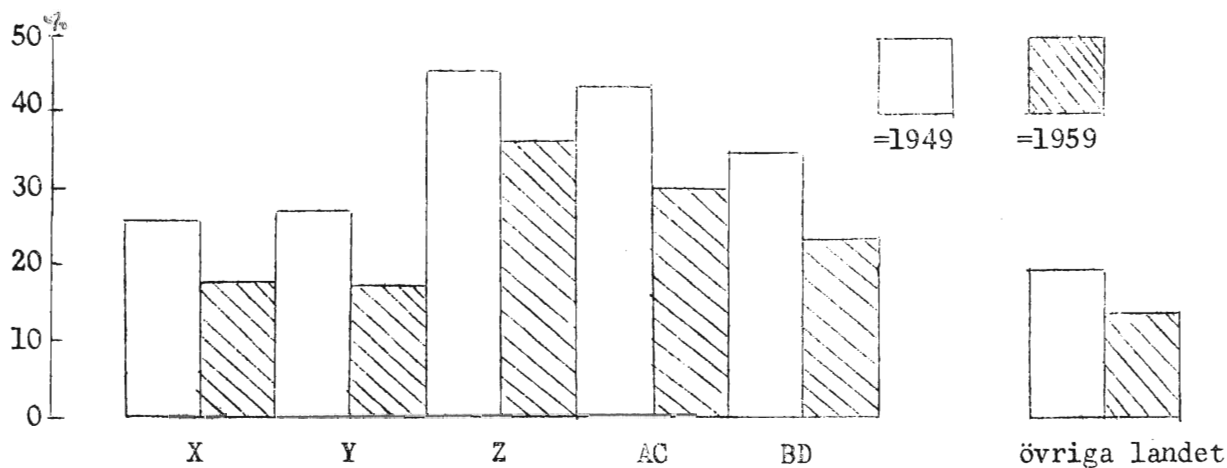
Sammanställningen ovan ger en uppfattning om de betydande kastningar, som utmärkt flyttningsrörelserna mellan Norrland och övriga landet. I viss utsträckning är det möjligt att tala om ett samband mellan sådana kastningar och den ekonomiska konjunkturernas allmänna förändringar. Allmänt försämrade ekonomiska konjunkturer med stigande arbetslöshet har vanligen en dämpande effekt på flyttningsintensiteten. Till detta kommer att den inre omflyttningen inom ett land i och för sig är att betrakta som i hög grad sammankopplad med den i landet fortlöpande ekonomiska utvecklingen. Nettoutflyttningen från eller till ett område är ofta en direkt följd av att det inom området uppstått en differens mellan å ena sidan näringslivets möjligheter att sysselsätta arbetskraft och å andra sidan områdets egna arbetskraftstillgångar. För att uppnå balans aktualiserar varje sådan situation en nettoutflyttning till områden med arbetskraftsbehov, som är större än de inom respektive område disponibla arbetskraftstillgångarna.

Norrlands allmänna ekonomiska struktur

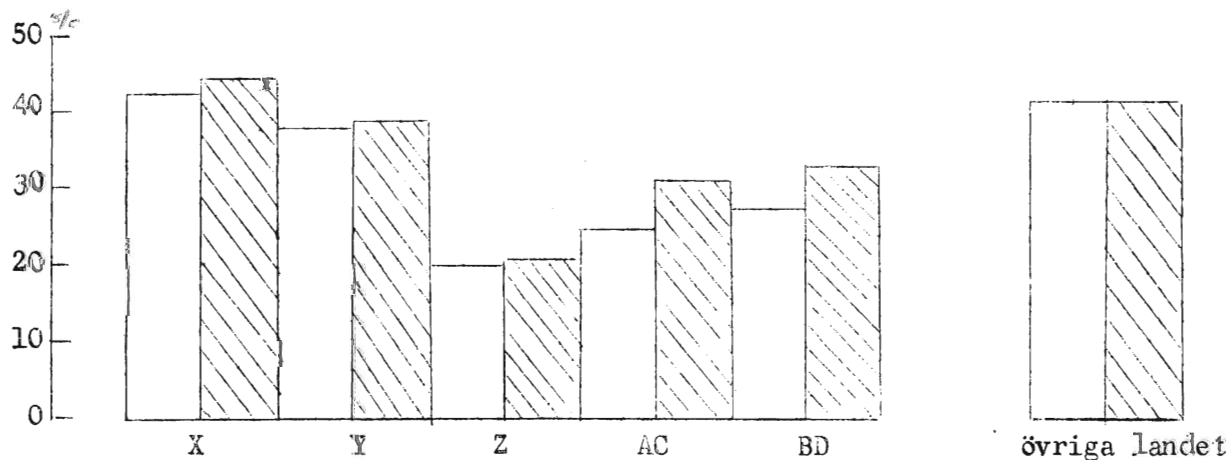
Det nära sambandet mellan befolkningsrörelse och ekonomisk utveckling gör det naturligt att i anslutning till en presentation av data belysande den norrländska befolkningssituationen jämte närmast bakomliggande utveckling också något antyda norrlandslänens all-

Diagram 9. Inkomsttagarna i norrlandslänen och övriga landet fördelade på näringsgrenstillhörighet 1949 och 1959

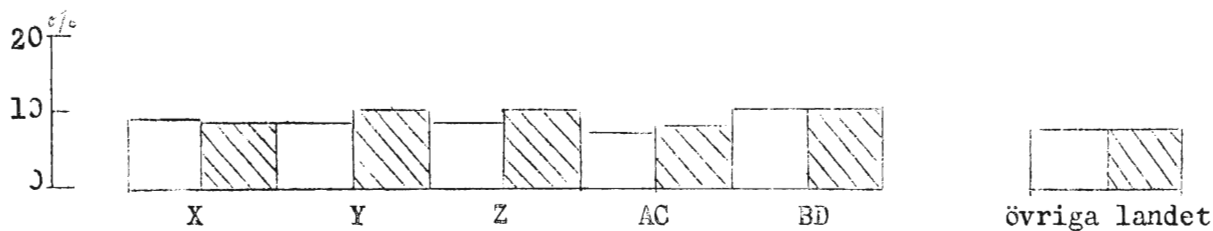
Jordbruk m. bin.



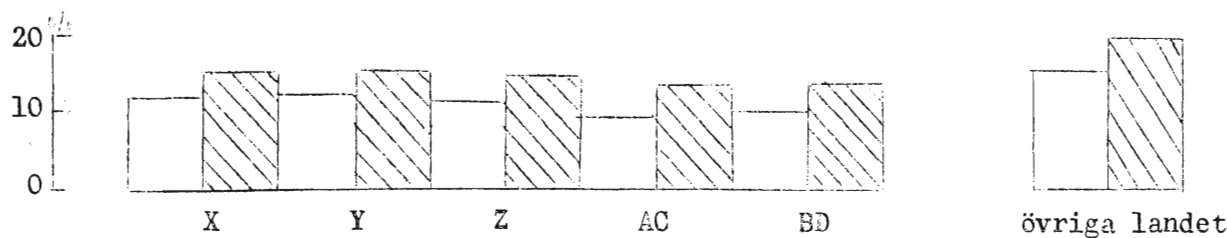
Industri och hantverk



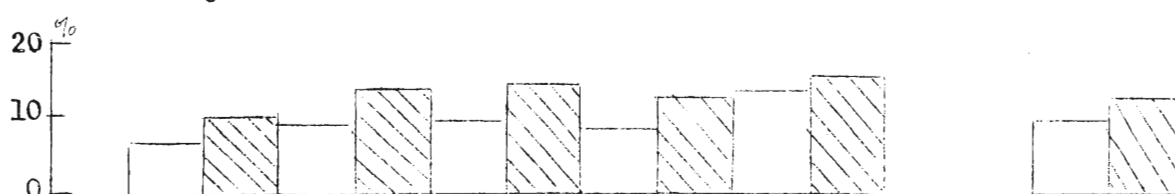
Samfärdsel



Handel



Allmän förv.tjänst



männa ekonomiska struktur. Ett studium av inkomsttagarnas fördelning mellan olika näringsgrenar visar, att stadsnäringarna är - jämfört med landet i övrigt - klart underrepresenterade i Jämtlands, Västerbottens samt Norrbottens län. Både Gävleborgs och Västernorrlands län har däremot en fördelning av inkomsttagarna på näringsgren, som allmänt sett ligger mycket nära de för hela landet gällande fördelningstalen. Av diagram 9, som visar fördelningen år 1949 och 1959, framgår det dock, att denna tämligen goda samstämmighet är en företeelse av tämligen sent datum. Ännu vid slutet av 1940-talet hade både Gävleborgs och Västernorrlands län en mindre andel inkomsttagare sysselsatt i stadsnäringarna än i övriga landet.

Olikheterna i den allmänna ekonomiska strukturen norrlands-länen emellan erinrar om i det tidigare påvisade skiljaktigheter mellan länens respektive befolkningsrörelse. De båda kustlänen i nedre Norrland "går före", medan de övriga norrlandslänen "följer efter". Till bilden hör också, att Jämtlands län tycks ha vissa svårigheter att "hålla takten" med de båda nordligaste länen.

Sammanfattning

Här lämnade redogörelser har visat, att utvecklingsmönstret för den norrländska befolkningsrörelsen på senare tid undergått vissa väsentliga förskjutningar. Det är således möjligt att tala om en utveckling i riktning mot sjunkande födelsetal, intensifierad urbanisering jämte en parallellt därmed stegrad avfolkning av landsbygden. Innebörden av detta är att den eftersläpning i den norrländska befolkningsutvecklingen, om vilken det talats i det tidigare, kommit att på senare tid delvis hämtas in. Också de i anslutning till i detta avsnitt presenterade diagrammen pekar på en i Norrland i detta hänseende fortskridande "upphämningsprocess", vilken i sin tur skall betraktas som sammankopplad med Norrlands allmänna ekonomiska utveckling.

II. PROGNOSE FÖR NORRLANDS BEFOLKNINGSUTVECKLING FRAM TILL 1975

Inom Industriens Utredningsinstitut har docent Odd Gulbrandsen utarbetat en prognos för befolkningsutvecklingen i Sverige fram till 1975.¹⁾ Denna prognos avser inte bara utvecklingen i landet som helhet utan även i skilda regioner och bebyggelse typer. Under senare år har också docent Sven Godlund utarbetat en prognos för den svenska befolkningsutvecklingen.²⁾ Godlunds prognos avser folkmängdsutvecklingen i de olika länen fram till år 1975. Båda dessa prognoser kan tjäna som utgångspunkt för en diskussion kring den framtida befolkningsrörelsen inom viss del av landet.

Gulbrandsens regionindelning

Gulbrandsen har vid utarbetandet av sin prognos inte låtit sina beräkningar gälla områden avgränsade utifrån administrativa indelningsgrunder utan i stället utifrån vad som ur ekonomisk-geografisk synpunkt bedömts utgöra naturliga enheter. För en diskussion, begränsad till befolkningsförhållandena i Norrland, medför detta emellertid inte några större komplikationer. Jämförelser med den på administrativa indelningar uppbyggda statistiken blir inte på mer avgörande sätt försvårade. Gränserna för de fem s.k. storregioner, som Gulbrandsen uppdelat Norrland i, sammanfaller nämligen i huvudsak med gränserna för norrlandsläna. En uppfattning om detta erhålles genom att jämföra 1950 års befolkningstal i nämnda storregioner med motsvarande siffror för respektive län (se nedan). I tre av de fem fallen

1) Sveriges befolkning 1975. En prognos för regioner och bebyggelse typer. Stencil, IUI, Stockholm 1960.

2) SOU 1958:26. Regionssjukvården.

är som synes överensstämelsen fullständig. En viss avvikelse kan konstateras beträffande indelningen av nedre Norrlands kustområden.

Tabell 4. Folkmängden 1950 i Norrlands län och storregioner

Område	Folkmängden 1950	
	Enligt länsindelningen	Enligt Gulbrandsens storregionindelning
Gävleborgs län/storregion	285 000	295 500
Västernorrlands " "	284 600	289 300
Jämtlands " "	144 100	144 100
Västerbottens " "	231 700	231 600
Norrbottnens " "	241 600	241 600
Norrland	1 187 000	1 202 100

Godlunds och Gulbrandsens beräkningar för folkmängdens utveckling i Norrland 1961-75

Godlund har beräknat den framtida folkmängdsutvecklingen enligt två olika alternativ. I det ena alternativet (alternativ A) antages, att de olika länen under perioden 1956-75 skall få samma andel av den beräknade totala befolkningstillväxten, som de fick av den totala tillväxten under perioden 1951-59. Det andra alternativet (alternativ B) utgår från antagandet, att antalet yrkesutövare kan framskrivas inom olika näringsgrenar och geografiska områden samt att den därvid för landet som helhet gällande utvecklingen skall gälla också för de olika länen. Enligt detta senare alternativ antages Norrlands folkmängd komma att från 1960 till 1975 stiga med 5 procent (se nedan). För övriga landet räknar Godlund samtidigt med en folkmängdsökning uppgående till 13 procent.

Tabell 5. Godlunds prognos (alternativ B) för folkmängdsutvecklingen i Norrland 1961-75

Län	Folkmängd		Procentuell förändring 1961-75
	1960	1975	
Gävleborgs	299 000	320 000	+ 7
Västernorrlands	294 000	305 000	+ 4
Jämtlands	145 000	135 000	- 7
Västerbottens	244 000	258 000	+ 6
Norrbottens	259 000	290 000	+ 12
Norrland	1 241 000	1 308 000	+ 5

Gulbrandsens prognos har, i likhet med Godlunds, karaktär av en mekanisk framräkning. Den är uppbyggd på uppgifter beträffande befolkningens köns- och åldersfördelning, födelse- och dödstal, giftermålsfrekvens samt inrikes och utrikes omflyttning. Enligt Gulbrandsens prognos beräknas folkmängden i Norrland att under perioden 1961-75 stiga med 9 procent, vilket är mer än vad Godlund räknar med. För övriga landet förutser Gulbrandsen en ökning med 11 procent. Detta innebär följaktligen, att Norrlands andel av landets totala befolkning förutses komma att minska under ifrågavarande femtonårsperiod. Hur Gulbrandsens kalkyler utfallit för de olika länen framgår av nedanstående tabell. Av de fem norrlandsregionerna antages Norrbottens folkmängd stiga kraftigast, nämligen med 16 procent. Gävleborgs och Västerbottens storregioner bedöms få sitt invånarantal ökat med omkring 10 procent. I ^{VÄSTERBOTTENS} ~~Västerbottens~~ storregion beräknas folkmängden under perioden 1961-75 komma att stiga med 5 procent. Vad så slutligen gäller folkmängden i Jämtlands storregion förutses denna bli i stort sett oförändrad.

Tabell 6. Gulbrandsens prognos för folkmängdsutvecklingen i Norrland 1961-75

Storregion	Folkmängd		Procentuell förändring 1961-75
	1960	1975	
Gävleborgs	315 800	348 800	+ 10
Västernorrlands	296 800	312 100	+ 5
Jämtlands	143 800	144 700	+ 1
Västerbottens	247 400	274 500	+ 11
Norrbottens	265 200	307 300	+ 16
Norrlands	1 269 000	1 387 400	+ 9

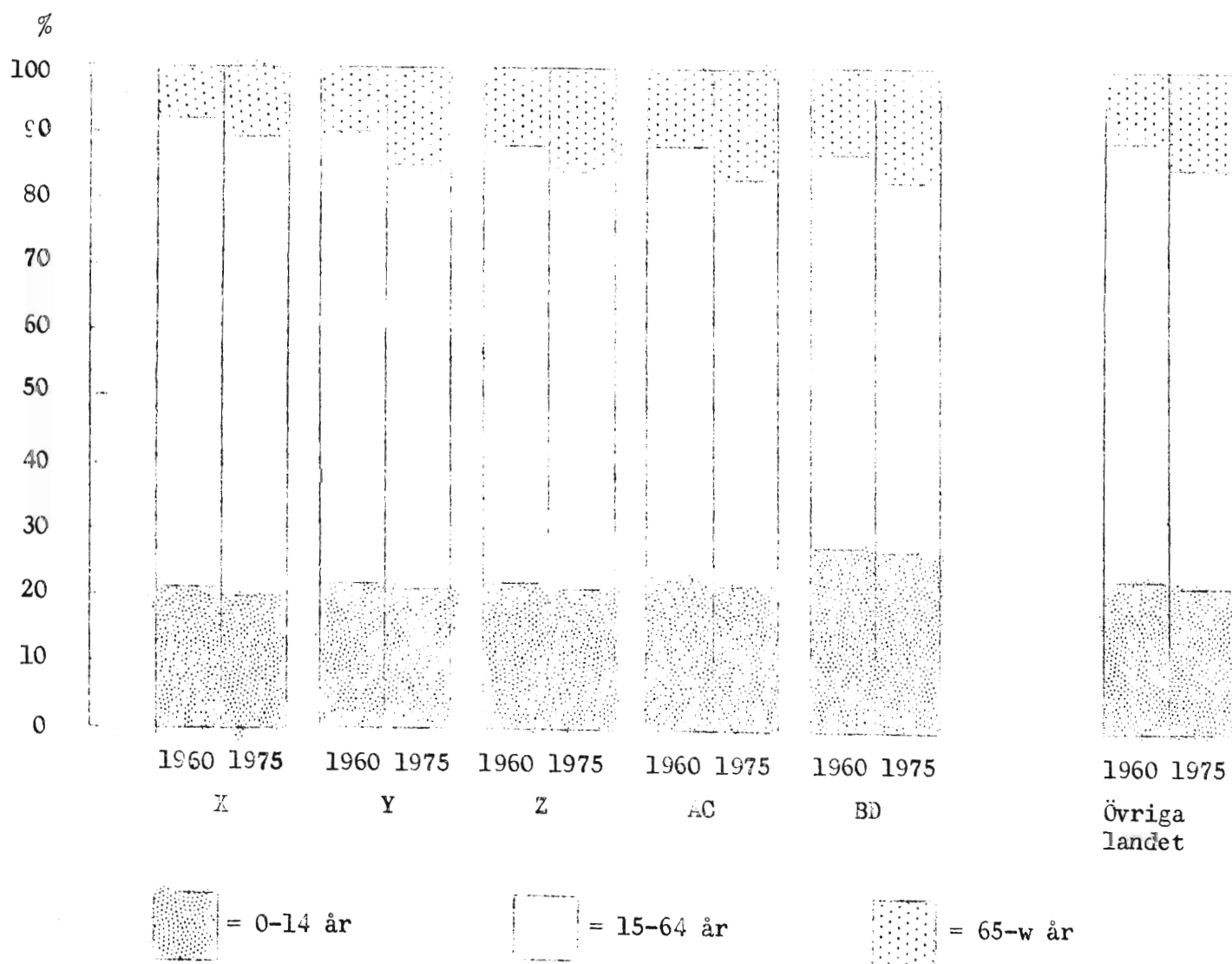
Gulbrandsens prognos syftar även till att ge en uppfattning om de framtida förskjutningarna i befolkningens åldersstruktur (se diagram 10). För Norrlands samtliga fem storregioner förutses en ökad andel för åldersgrupperna 65 år och däröver, nämligen från 11 till 15 procent. Denna ökning antages komma att ske på bekostnad av de produktiva åldersgruppernas andel. Denna andel uppgick år 1960 till omkring 66 procent. År 1975 beräknas motsvarande procenttal ha reducerats med 3 procentenheter. Åldersgrupperna 14 år och därunder väntas i stort sett hålla sin till drygt 20 procent uppgående andel.

För vår diskussion rörande den framtida arbetskraftsbalansen i Norrland är det av särskilt intresse att studera de resultat, till vilka Gulbrandsen kommer, när det gäller att för tiden fram till 1975 för de olika norrlandsregionerna beräkna utvecklingen av antalet män och kvinnor i produktiv ålder. För Norrland som helhet antages antalet män i åldersgrupperna 15-64 år komma att under perioden 1961-75 stiga med 4 procent. Samma utveckling förutses för kvinnornas del. En närmare redovisning av denna del av prognosresultaten skall ske i det följande.

En granskning av Godlunds och Gulbrandsens beräkningar

Både Godlunds och Gulbrandsens prognos utgår från 1955 som basår. Resultaten redovisas för femårsintervall. Detta gör det möjligt att ange, i vilken grad den faktiska utvecklingen under perioden 1956-60 avvikit från den förutsedda. Här om ger följande siffersammanställningar en uppfattning.

Diagram 10. Åldersstrukturen 1960 i de norrländska storregionerna jämfört med den för 1975 beräknade



Tabell 7. Prognos och faktisk utveckling 1956-60 - hela landet

År	Folkmängden i Sverige					
	Enligt Godlund (alternativ A och B)		Enligt Gulbrandsen		Den faktiska	
	Absolut antal	Ökning 1956-60	Absolut antal	Ökning 1956-60	Absolut antal	Ökning 1956-60
1955	7 290 000	.	7 292 700 ¹⁾	.	7 290 112	.
1960	7 500 000	2,9 %	7 549 200	3,5 %	7 495 129	2,9 %

Tabellen visar, att det råder god överensstämmelse mellan Godlunds prognos och den faktiska utvecklingen. Däremot har Gulbrandsen räknat med en folkmängdsökning, som är större än den faktiska. I absoluta tal uppgår skillnaden till inemot 55 000.

En differens mellan Gulbrandsens beräkningar och den inträffade utvecklingen kan påvisas också om jämförelserna begränsar sig till att gälla Norrland. Det visar sig t.o.m. att större delen av skillnaden mellan den faktiska utvecklingen 1956-60 i landet som helhet och den av Gulbrandsen förutsedda är att hänföra till en överskattning av den norrländska folkmängdens ökning. Också Godlund har för perioden 1956-60 räknat med en större uppgång i Norrlands folkmängd än den faktiskt inträffade.

Tabell 8. Prognos och faktisk utveckling 1956-60 - Norrland

År	Folkmängden enligt Godlund (alternativ A) i de fem norrlandslänen		Folkmängden enligt Godlund (alternativ B) i de fem norrlandslänen		Folkmängden enligt Gulbrandsen i de fem norrländska storregionerna		Den faktiska folkmängden i de fem norrlandslänen	
	Absolut antal	Ökning 1956-60	Absolut antal	Ökning 1956-60	Absolut antal	Ökning 1956-60	Absolut antal	Ökning 1956-60
1955	1 215 000	.	1 215 000	.	1 234 100	.	1 215 607	.
1960	1 241 000	2,1 %	1 227 000	1,0 %	1 269 000	2,8 %	1 219 787	0,4 %

1) Den siffermässiga olikheten med det för 1955 faktiska befolkningstalet har av allt att döma uppkommit i samband med att de exakta talen för antalet invånare inom skilda regioner avrundats till jämna hundratal.

En folkökning under perioden 1956-60 motsvarande 0,4 procent begränsar sig, räknat utifrån antalet invånare 1955 i de fem norrländska storregionerna, till knappt 5 000 personer. I Gulbrandsens prognos har emellertid uppgången uppskattats till omkring 35 000 eller alltså 30 000 för mycket. Skillnaden sammanhänger med två omständigheter: 1) sjunkande födelsetal samt 2) en vid prognosens upprättande icke förutsedd från Norrland stigande nettoutflyttning. Gulbrandsen beräknade nettoutflyttningen med ledning av flyttningskvoter baserade på de faktiska flyttningsrörelserna inom landet under perioden 1951-56. Under denna period hade nettoutflyttningen från Norrland en omfattning av 20 000 personer. Under den därefter följande femårsperioden uppgick den till 33 000. Ungefär hälften av den påtalade differensen i vad gäller "Norrlandsfallet" kan alltså härledas till att nettoutflyttningen 1956-60 fick en större omfattning än beräknat. Den andra hälften är sedan att anse som en följd av de sjunkande födelsetalen. Bristen i överensstämmelse mellan Godlunds prognos - i synnerhet A-alternativet - och den faktiska utvecklingen kan förklaras på i princip samma sätt.

Motiverar granskningen en revidering?

Det är således möjligt att konstatera en inte obetydlig differens mellan å ena sidan Gulbrandsens prognos för folkmängdens utveckling under perioden 1956-60 och å andra sidan den sedan faktiskt inträffade. Inte minst gäller detta, därest jämförelsen får begränsa sig till att avse folkmängden i Norrland. Godlund har för sin del kommit fram till en beräknad folkmängdsutveckling, som står i bättre överensstämmelse med den faktiska. Som utgångspunkt för en diskussion kring framtida förändringar av utbudssidan i Norrlands arbetskraftsbalans är emellertid Godlunds prognos mer svårhanterlig än Gulbrandsens. Godlunds prognos innefattar nämligen inte några beräkningar för hur ålders- och könsfördelningen skall komma att förändra sig inom olika delar av landet. Då det dessutom visat sig, att även Godlund överskattat den norrländska folkmängdens ökning under perioden 1956-60 och att detta sammanhänger med samma slags fel i grundantagandena, som Gulbrandsen gjort, har det befunnits motiverat att låta den fortsatta diskussionen ske med utgångspunkt från Gulbrandsens prognos.

I och för sig måste den påvisade avvikelserna mellan beräknad och faktisk folkmängdsutveckling anses så stor, att en tillämpning av Gulbrandsens beräkningar i samband med ett försök att för 1975 ge

en uppfattning om utbudssidan i den norrländska arbetskraftsbalansen inte blir utan vidare möjlig. I sådant syfte är det dessutom mer naturligt att utgå från i 1960 års folkräkning lämnade data. Det har dock sitt intresse att ge en uppfattning om vad en avvikelse från prognosen av hittills konstaterad storleksordning skulle komma att innebära räknat fram till 1975. Därigenom blir det möjligt att markera själva övergången till vad som närmast förefaller kunna betecknas som en ny fas i den norrländska befolkningsutvecklingen.

En "revidering", som bygger på faktiska nettoflyttnings- och nettofödelsetal för perioden 1956-60, ger till resultat, att befolkningen i de fem norrlandsregionerna skulle år 1975 uppgå till 1 263 000 jämfört med 1 387 000 enligt Gulbrandsens prognos.¹⁾ För att ge en mer konkret uppfattning, i vilken utsträckning en avvikelse av dylik storleksordning spelar roll i samband med uppskattningar av den norrländska arbetskraftsbalansens utbudssida, har "revideringseffekten" beräknats även med avseende på den produktiva befolkningen. Detta har skett för var och en av de fem norrlandsregionerna samt för både kvinnor och män. Resultatet framgår av diagrammen 11-12. Under perioden 1961-75 antages befolkningen tillhörande åldersgrupperna 15-64 år enligt Gulbrandsens prognos stiga i tre av de fem norrlandsregionerna, nämligen Gävleborgs, Västerbottens och Norrbottens. Uppgången har för dessa tre regioner beräknats till sammanlagt inemot 40 000. Nedgången i de båda återstående regionerna, Västernorrlands och Jämtlands, har antagits understiga 5 000 i vardera fallet. I Norrland som helhet beräknas den produktiva befolkningen komma att under ifrågavarande femtonårsperiod stiga med 33 500 personer. Fördelat på män respektive kvinnor är det möjligt att för Västernorrlands storregion notera en beräknad uppgång vad gäller antalet kvinnor i åldern 15-64 år, medan antalet män i samma ålder antages minska med i det närmaste 4 000. För Jämtlands del antages utvecklingen följa ett i detta hänseende motsatt förlopp med stigande antal män och sjunkande antal kvinnor.

Enligt "revideringen" förutses den produktiva befolkningen komma att minska fram till 1975 i samtliga de fem norrlandsregionerna

1) Enligt Godlunds prognos skall folkmängden i de fem norrlandslänen komma att år 1975 uppgå till 1 330 000 (alt A) respektive 1 308 000 (alt B). Om Godlunds prognos avsett de fem norrlandsregioner, som Gulbrandsens beräkningar avser, skulle han kommit fram till 15 000 - 20 000 högre folkmängdstal.

Diagram 11. Beräknad förändring 1961-75 av antalet män och kvinnor i produktiv ålder (15-64 år) i norrlandsregionerna

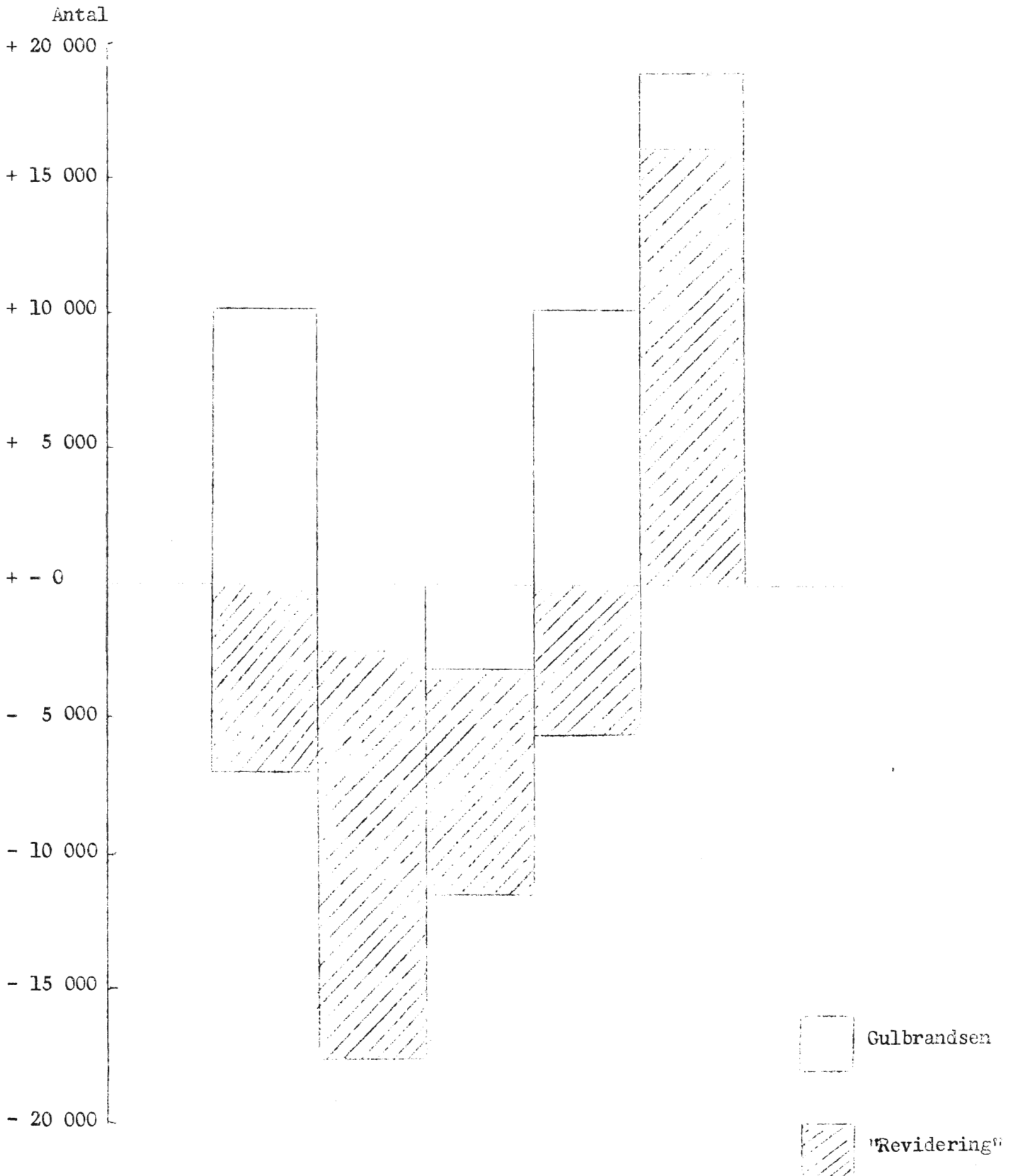
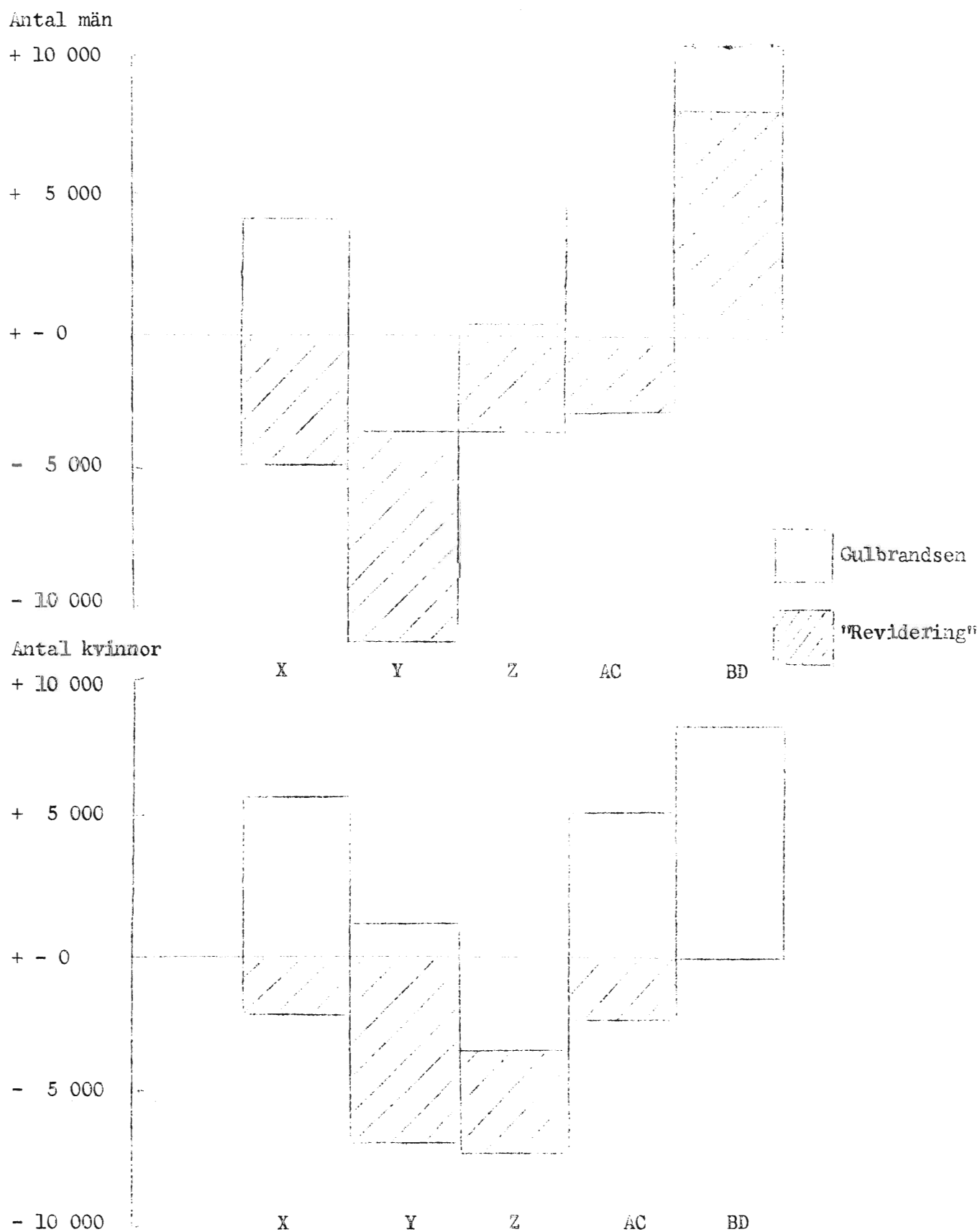


Diagram 12. Beräknad förändring 1961-75 av antalet män resp. kvinnor i produktiv ålder (15-64 år) i norrlandsregionerna



med undantag av Norrbottens. För Västernorrlands del har nedgången beräknats till inte mindre än närmare 18 000 personer. En minskning motsvarande inemot 12 000 personer kan enligt "revideringen" väntas för Jämtlandsregionen. För Gävleborgs- och Västerbottensregionerna beräknas nedgången till 7 000 respektive 6 000 personer. Norrbottens storregion antages få sin produktiva befolkning ökad med 16 000 personer. Sammanlagt blir resultatet av "revideringen" en för Norrland under perioden 1961-75 beräknad nedgång av antalet män och kvinnor i åldersgruppen 15-64 med 25 500. Då den norrländska befolkningen tillhörande dessa åldersgrupper 1960 kan uppskattas till omkring 820 000, skulle detta alltså innebära en nedgång med 3 procent, vilket skall jämföras med en enligt Gulbrandsens prognos beräknad uppgång med 4 procent.

Det skall särskilt framhållas, att här presenterade "revidering" av Gulbrandsens prognos inte gör anspråk på att söka ange vad som är att betrakta som de rimliga förändringarna av den norrländska arbetskraftsbalansens utbudssida. Syftet har i stället varit att ge en uppfattning om i vad mån resultatet av en mekanisk framskrivning av Norrlands befolkning i åldern 15-64 år blir annorlunda, därest man utgår ifrån demografiska data härrörande från 1955 och tidigare eller från perioden 1956-60. Den skillnad som därvid uppstår är som visats betydande. I det ena fallet förutses denna del av Norrlands befolkning stiga med 33 500 personer och i det andra sjunka med 25 500.

Att anse det ena framskrivningsförfarandet som "riktigare" än det andra förefaller inte möjligt - i varje fall inte i ett sammanhang som detta, då det gäller att få ett grepp om den framtida utvecklingen av utbudssidan i en arbetskraftsbalans. "Revideringen" har i första hand ett värde genom att den ger en uppfattning om "kraften" i påvisade förändringar beträffande dels nettoutflyttningen från Norrland, dels - ehuru först på längre sikt - de sjunkande födelsetalen. En mekanisk framskrivning tar inte hänsyn till en rad för befolkningsutvecklingen i och för sig bestämmande faktorer såsom näringslivets utveckling, ändrade attityder till familjebildningen m.m. Detta måste naturligtvis i hög grad begränsa värdet av en sådan framskrivning. Samtidigt har det dock sitt intresse att - i likhet med vad som ovan kunnat ske - konstatera, att befolkningsutvecklingen i Norrland på de allra senaste åren uppnått något av en vändpunkt. I huvuddelen av Norrland pekar en på utvecklingen 1956-60 baserad trend mot ett sjun-

kande antal män och kvinnor i produktiv ålder. Baseras beräkningarna på data härrörande från tidigare år pekar utvecklingen i den motsatta riktningen.

Utflyttningen en funktion av bristande jämvikt i arbetskraftsbalansen

När det gäller förändringarna fram till 1975 i den norrländska arbetskraftsbalansen är det den i det tidigare konstaterade tendensen mot stigande nettoutflyttning från Norrland, som har sitt särskilt stora intresse. Att förutbestämma den framtida nettomigrationens storlek är emellertid förenat med betydande svårigheter. Redan ett studium av hur nettoutflyttningen från Norrland förändrats från år till år ger en antydning om den saken. Till detta kommer att nettoutflyttningen i mycket är att betrakta som en funktion av bristande jämvikt i själva arbetskraftsbalansen. Inte minst av denna anledning kan det vara motiverat att vid ett försök att för tiden fram till 1975 söka bedöma förändringarna av Norrlands arbetskraftsbalans bortse från effekt sammanhängande med såväl inrikes som utrikes omflyttning. Detta har också skett i vår nedan redovisade kalkyl.

Tabell 9. Beräknad förändring 1961-75 av antalet män och kvinnor i åldern 15-64 år i Norrland (exkl. migrationseffekt) 1)

Län	Män i åldern 15-64 år	Kvinnor i åldern 15-64 år	Summa
Gävleborgs	+ 1 900	+ 1 200	+ 3 100
Västernorrlands	+ 3 300	+ 2 800	+ 6 100
Jämtlands	+ 2 200	+ 2 300	+ 4 500
Västerbottens	+ 7 400	+ 8 400	+ 15 800
Norrbottens	+ 13 800	+ 14 300	+ 28 100
Norrland	+ 28 600	+ 29 000	+ 57 600

1) Beräkningen baserar sig på uppgifter hämtade från 1960 års folkräkning.

De ovan redovisade beräkningarna gäller således den förändring av antalet män och kvinnor i produktiv ålder, som för Norrlands vid-

kommande är att vänta under perioden 1961-75, därest någon effekt till följd av inrikes eller utrikes omflyttning inte skulle komma att påverka resultatet. I vad mån på detta sätt kalkylerade tillskott till arbetsmarknaden kommer att finna sin sysselsättning inom eller utom Norrland är en fråga, som aktualiserar en diskussion kring faktorer, som är bestämmande för efterfrågesidan i Norrlands arbetskraftsbalans.

III. NORRLANDS ARBETSKRAFTSBALANS ÅR 1975

I föregående kapitel har det diskuterats i vad mån det finns skäl att räkna med ett i Norrland fram till 1975 förändrat antal män och kvinnor i åldern 15-64 år. Det skall nu diskuteras i vad mån en sådan förändring kan antagas komma att påverka utbudet av arbetskraft. Innan vi ger oss in på en sådan diskussion, finns det skäl att något beröra lämpligheten av att vid ett försök att för år 1975 bestämma utbudssidan i Norrlands arbetskraftsbalans utgå ifrån beräknade förändringar i antalet män och kvinnor tillhörande åldersgrupperna 15-64 år. Att i sammanhanget bortse från åldersgrupperna 14 år och nedåt samt 65 år och uppåt låter sig motiveras av gällande bestämmelser beträffande skolplikt liksom i fråga om tidpunkt för inträde i pensionsålder. I det förra fallet är det möjligt att tala om en klar avgränsning i så måtto, att barn under 15 år till praktiskt taget 100 procent är att räkna som icke yrkesverksamma. I det senare fallet är gränsen mindre klar samtidigt som det är svårt att finna någon mer ändamålsenlig. Att försöka finna en bättre avgränsning synes dock knappt nödvändigt. Det är nämligen inte den "yttre" avgränsningen av "utbudsbegreppet", som i första hand kan ifrågasättas, utan i stället vad som skulle kunna kallas för den "inre" avgränsningen. Av antalet män och kvinnor i åldern 15-64 år är det ju långt ifrån alla, som står till arbetsmarknadens förfogande och för arbetskraftsbalansens del är det storleken av den yrkesverksamma delen av befolkningen, som har sitt egentliga intresse. Det är därför inte tillräckligt att beräkna förändringarna i antalet personer inom åldersintervallet 15-64 år. En sådan beräkning måste kompletteras med vissa antaganden beträffande yrkesverksamhetsfrekvensen i dessa åldersgrupper.

Yrkesverksamhetsfrekvensen bland befolkningen i produktiv ålder

I samband med en inom Statistiska Centralbyrån gjord arbetskraftsprognos har vissa beräkningar gjorts för yrkesverksamhetsfrekvensen bland befolkningen i produktiv ålder, dvs. 15-64 år. Att göra sådana beräkningar är givetvis förenat med stora svårigheter. Exempelvis måste det vara svårt att förutsäga, i vilken takt kvinnornas yrkesverksamhetsgrad skall komma att förändras liksom i vad mån en stegring i utbildningsfrekvensen kan komma att påverka slutresultatet. Till detta kommer vår starkt begränsade kunskap om den långsiktiga utvecklingen. Att mot denna bakgrund försöka att för skilda delar av Norrland uppskatta yrkesverksamhetsfrekvensen år 1975 har inte framstått som rimligt. Ett försök till en dylik differentiering av våra antaganden skulle ge sken av ett mått av precision, som det här ändå inte är frågan om. När vi på basis av i föregående kapitel redovisad beräkning för förändringarna 1961-75 av antalet män och kvinnor i åldern 15-64 år (migrationseffekten exkluderad) uppskattat den effekt, som dessa kan väntas få i form av "reellt utbud" på arbetsmarknaden, har detta i stället skett med ledning av Statistiska Centralbyråns för år 1975 beräknade "rikssiffra" för procentandelen förvärvsarbete av befolkningen i berörda åldrar. Denna har angivits till 67,4 procent. Dessutom har antagits med ledning av uppskattningar gjorda inom Centralbyrån, att kvinnornas andel av detta "reella utbud" skall uppgå till 28,5 procent. Resultatet av de sålunda gjorda beräkningarna redovisas i tabellen nedan.

Tabell 10. Beräknad förändring 1961-75 av arbetskraftsutbudet till följd av för Norrland kalkylerade folkmängdsförändringar (exkl. migrationseffekt)

Storregion	Män	Kvinnor	Summa
Gävleborgs	+ 1 700	+ 400	+ 2 100
Västernorrlands	+ 3 000	+ 1 100	+ 4 100
Jämtlands	+ 2 100	+ 900	+ 3 000
Västerbottens	+ 7 400	+ 3 200	+10 600
Norrbottens	+13 400	+ 5 500	+18 900
Norrland	+27 600	+11 100	+38 700

Med detta har ett försök gjorts att för tiden fram till 1975 uppskatta det tillskott på arbetsmarknaden, som vår kalkylerade ökning av antalet män och kvinnor i åldern 15-64 år medför. Vi har emellertid anledning att också undersöka i vad mån andra antaganden om yrkesverksamhetsgraden leder till annorlunda resultat.

För Norrlands del gäller en lägre yrkesverksamhetsgrad än i övriga landet, särskilt beträffande kvinnorna. För de två nordligaste länen, Norrbotten och Västerbotten, kan också bland männen påvisas en jämförelsevis låg yrkesverksamhetsgrad. Detta beror sannolikt på verklig eller s.k. dold arbetslöshet.

Parallellt med urbanisering och därmed sammanhängande utbyggnad av bl.a. servicenäringarna är det regelmässigt möjligt att konstatera stigande efterfrågan på kvinnlig arbetskraft. Därför är det också motiverat att åtminstone delvis betrakta den i Norrland jämfört med övriga landet låga yrkesverksamhetsfrekvensen som uttryck för en lägre urbaniseringsgrad eller - mer allmänt sett - en på det ekonomiska området inte lika långt kommen utveckling. Då det varit möjligt att i det föregående i olika med befolkning och näringsliv sammanhängande hänseenden påvisa en "norrländsk upphämtning", kan det vara motiverat att också i detta sammanhang tala om en eftersläpnings-effekt, som kan väntas komma att efterhand försvinna. I den mån urbaniseringen och stadsnäringarnas expansion i Norrland under tiden fram till 1975 kommer att nå samma nivå som i övriga landet, finns det skäl att räkna med att yrkesverksamhetsfrekvensen kommer att stiga. Ett försök att kvantifiera detta potentiella arbetskraftsutbud redovisas i nedanstående tabell.

Tabell 11. Beräknad effekt i form av lägre antal yrkesverksamma till följd av i Norrland år 1960 jämfört med övriga landet lägre yrkesverksamhetsgrad

Län	Antal män (15-64 år)	Antal kvinnor (15-64 år)	Summa
Gävleborgs	0	7 000	7 000
Västernorrlands	2 000	6 500	8 500
Jämtlands	0	3 000	3 000
Västerbottens	3 500	8 000	11 500
Norrbottens	4 000	7 500	11 500
Norrland	9 500	32 000	41 500

Det är givetvis svårt att bilda sig en uppfattning om i vilken utsträckning som detta potentiella arbetskraftsutbud skall fram till 1975 ha blivit ett reellt utbud. För den fortsatta diskussionen har vi antagit, att detta skall komma att ske till 100 procent vad gäller männen och 75 procent vad gäller kvinnorna. Differentieringen i våra antaganden motiveras av att en utjämning i nivån för yrkesverksamhetsgraden olika landsdelar emellan regelmässigt visat sig ske tidigare för männen än för kvinnorna.

Resonemanget i detta avsnitt har hittills i första hand gällt i vad mån den eftersläpning i fråga om ett växande engagemang i yrkeslivet från kvinnornas sida, som vi för Norrlands del kunnat konstatera, skall komma att ha hämtats in fram till 1975. En faktisk upphämtning förutsätter emellertid inte endast, att den för år 1960 beräknade eftersläpningseffekten neutraliseras utan även, att en under själva perioden 1961-75 i övriga landet stegrad yrkesverksamhetsgrad bland kvinnorna får sin motsvarighet i Norrland.

Frågan huruvida andelen förvärvsarbetande kvinnor skall komma att stiga under perioden 1961-75 och i så fall i vilken utsträckning är uppenbart i hög grad beroende på efterfrågans utveckling. Brist på arbetskraft kommer att få återverkningar ägnade att locka icke-yrkesverksamma kvinnor ut i förvärvslivet. Ett överskott på arbetskraft kan förutses få följder med motsatt verkan. De icke-yrkesverksamma kvinnorna kan följaktligen i viss utsträckning betraktas som en arbetskraftsreserv, som blir tagen i anspråk i den mån som efterfrågan stiger. Delvis skall dock ett ökat yrkesengagemang bland kvinnorna betraktas som resultatet av effekter från helt andra faktorer. För de gifta kvinnorna är det exempelvis av betydelse, att arbete kan erbjudas inom samma lokala arbetsmarknad som för maken. I sammanhanget skall heller inte bortses från den inverkan, som sammanhänger med föreställningar om den yrkesarbetande kvinnan som mer självständig, mer tidsenlig etc.

Det är alltså utomordentligt svårt att beräkna, hur yrkesverksamhetsgraden bland kvinnorna skall komma att förändras. Det sannolika är, att andelen yrkesverksamma kvinnor skall komma att stiga. I den senaste långtidsutredningen räknar man för perioden 1961-70, att tillväxten i utbudet av arbetskraft till väsentlig del skall bli beroende av en bland kvinnorna stegrad yrkesverksamhetsgrad.¹⁾ Med

1) SOU 1962:10. Sveriges ekonomi 1960-1965. sid.155 ff.

ledning av i långtidsutredningen gjorda beräkningar har vi för perioden 1961-75 räknat med en uppgång i yrkesverksamhetsgraden bland kvinnor i åldern 15-64 med 3 procentenheter. Det har vid denna uppskattning bortsetts från effekt sammanhängande med att för år 1960 konstaterade "eftersläpning" i yrkesverksamhetsgraden bland den kvinnliga befolkningen i Norrland antages - i enlighet med i det föregående presenterade beräkningar - bli inhämtad till 75 procent. Även om en generell uppgång i kvinnornas yrkesverksamhetsgrad med 3 procentenheter ligger i linje med den tendens till ökad yrkesverksamhetsgrad bland kvinnorna, som det för 1950-talet varit möjligt att konstatera, skall antagandet blott betraktas som ett led i ett räkneexempel syftande till att ange, vilken storleksordning effekten av en dylik förändring skulle kunna tänkas få för den norrländska arbetskraftsbalansen.

Tabell 12. Beräknat arbetskraftstillskott genom under perioden 1961-75 med tre procentenheter stegrad yrkesverksamhetsgrad bland kvinnor i åldern 15-64 år

Län	Arbetskraftstillskott (antal kvinnor)
Gävleborgs	3 000
Västernorrlands	3 000
Jämtlands	1 500
Västerbottens	2 500
Norrbottnens	2 500
Norrland	12 500

Diskussionen har hittills gällt förändringar, vilka kan antas få arbetskraftstillskott som följd. En faktor, som däremot får minskat arbetskraftsutbud till följd, är ökad utbildningsfrekvens.

Våra tidigare redovisade beräkningar för förändringar i yrkesverksamhetsgraden bland kvinnor i åldern 15-64 år för perioden 1961-75 har avsett nettoförändringar. Därvid har hänsyn tagits till ökad utbildningsfrekvens bland kvinnor tillhörande dessa åldersgrupper. Dessutom kan det antagas, att en ökad yrkesutbildningsfrekvens bland

kvinnor i åldersgrupperna 14 år och nedåt inte i någon märkbar grad kommer att påverka utbudet av arbetskraft. De i det följande presenterade beräkningarna av bortfallet har därför endast kommit att avse bortfall i form av manlig arbetskraft.

Yrkesutbildningsfrekvensens framtida utveckling kan uppskattas med två sinsemellan olika beräkningsmetoder. Dels är det möjligt att med hänsyn till kända skolpolitiska beslut söka förutse en på så sätt föranledd eventuell förskjutning i tidpunkt för sysselsättningsdebut. Dels kan en prognos för förändringar i yrkesutbildningsfrekvens baseras på en schematisk extrapolering av de trender det varit möjligt att konstatera för närmast passerad tidsperiod. När det gäller en beräkning för utbildningsfrekvensen bland de i sammanhanget "marginella" åldersgrupperna 14-15 år torde det med hänsyn till aktuella skolpolitiska beslut ligga närmast till hands att använda den förstnämnda metoden. I övrigt synes vi i huvudsak vara hänvisade till vissa med hjälp av den senare metoden gjorda överslagsberäkningar. Beräkningarna har skett med ledning av inom arbetsmarknadsstyrelsens prognossektion uppgjorda antaganden beträffande omfattningen av utsläppet 1961-75 från skol- och utbildningsväsendet i landet som helhet. Därvid tillämpades metoder av ovan nämnt slag. Det har inte ansetts föreligga något skäl att beträffande förändringar i utbildningsfrekvens räkna med en i Norrland i förhållande till övriga landet väsentligt annorlunda utveckling.

Under läsåret 1960/61 uppgick den beräknade utbildningsfrekvensen bland 14- och 15-åringarna till 69 respektive 45 procent vad gäller pojkar samt till 77 respektive 53 procent vad gäller flickor. Under perioden 1961-75 beräknas denna frekvens komma att successivt stiga till 99 procent och detta för såväl pojkar som flickor. Detta innebär, att utsläppet från skol- och utbildningsväsendet kommer att fördröjas med minskat arbetskraftsutbud som följd. I vilken utsträckning, som utbildningsfrekvensen av arbetsmarknadsstyrelsen antagits komma att bli förändrad för övriga åldersgrupper upp till 34 år, framgår av nedanstående tabell.

Tabell 13. Antaganden om utbildningsfrekvensen (i procent av resp. årskull)

Ålders- grupp	Män		Kvinnor	
	Läsåret 1960/61	Läsåret 1975/76	Läsåret 1960/61	Läsåret 1975/76
14	⁶⁹ 67	99	77	99
15	45	99	53	99
16	37	71	40	67
17	33	64	32	53
18	31	61	28	45
19	22	41	21	33
20	15	28	15	24
21	12	21	11	17
22	12	21	9	14
23	11	20	7	12
24	9	16	5	9
25	7	13	4	7
26	6	10	3	4
27	4	7	2	2
28	3	6	1	1
29	2	4	1	1
30	2	3	0	1
31	1	2	0	0
32	1	2	0	0
33	1	1	0	0
34	1	1	0	0

Källa: Arbetsmarknadsstyrelsen, Utsläppet från skol- och utbildningsväsendet 1960-1975, stencil.

Med ledning av ovan återgivna frekvenstal för utbildningen inom olika åldersklasser har en uppskattning gjorts av det därigenom minskade utbudet av manlig arbetskraft. Någon motsvarande beräkning för kvinnorna har av tidigare redovisade skäl inte varit aktuell (se s.40 f).

Tabell 14. Till följd av antagen förändring i utbildningsfrekvens beräknat bortfall av manlig arbetskraft mellan åren 1960 och 1975

Län	Arbetskraftsbortfall (antal män)
Gävleborgs	5 500
Västernorrlands	5 500
Jämtlands	3 000
Västerbottens	5 000
Norrbottens	6 000
Norrland	25 000

I detta avsnitt presenterade räkneexempel pekar i riktning mot att effekterna av diskuterade förändringar i yrkesverksamhetsgrad bland i första hand kvinnorna har för Norrlands del under perioden 1961-75 antagits resultera i ett arbetskraftstillskott motsvarande något sådant som drygt 35 000 personer. Genom stigande utbildningsfrekvens har det kalkylerats med ett bortfall av manlig arbetskraft uppgående till omkring 25 000 personer. Detta bortfall antages bli endast till mindre del kompensert av en nedgång i reell eller dold arbetslöshet bland Norrlands manliga befolkning. En sådan nedgång har beräknats kunna ge ett arbetskraftstillskott av storleksordningen 10 000 personer.¹⁾ Utöver dessa effekter sammanhängande med förändrad yrkesverksamhetsgrad har vi också kalkylerat med en uppgång i arbetskraftsutbudet till följd av en växande folkmängd. Med bortseende från migrationseffekter har denna uppgång uppskattats till inemot 40 000 personer. Totalt skulle våra beräkningar för förändringarna fram till år 1975 av den norrländska arbetskraftsbalansens utbudssida på detta sätt resultera i ett kalkylerat arbetskraftstillskott av storleken 60 000 personer, varav 80 procent kvinnor och 20 procent män.

1) Jämf. s. 38 f.

Genom omfördelning föranlett arbetskraftstillskott

I detta avsnitt skall uppmärksamheten riktas mot den omfördelning av den norrländska arbetskraftsbalansens efterfrågesida, som kan väntas framkomma genom näringslivets omvandling. En sådan omfördelning kan exempelvis förutses som ett resultat av den pågående rationaliseringen inom jordbruket i kombination med tillväxten inom stadsnäringarna. Tillsammans med tidigare redovisade beräkningar av utbudseffekter sammanhängande med befolkningsutveckling och förändrad yrkesverksamhetsgrad blir det möjligt att med hjälp av uppskattningar av dylika omfördelningseffekter erhålla en utgångspunkt för diskussion beträffande utrymmet för en ökad sysselsättning inom de norrländska stadsnäringarna.

De följande beräkningarna kommer att ske med ledning av skattestatistikens uppgifter om antalet inkomsttagare tillhörande olika yrkesgrupper.¹⁾ Dessa uppgifter lider visserligen av den svagheten, att yrkestillhörighetsdefinitionen inte är densamma, som använts i tidigare avsnitt, men detta har dock ändå inte bedömts som ägnat att på något mer avgörande sätt göra resultatet missvisande. Ett stöd för denna uppfattning utgör i nedanstående tabell lämnade uppgifter, som anger antalet förvärvsarbetande enligt 1950 års folkräkning jämfört med antalet inkomsttagare vid motsvarande tidpunkt enligt skattestatistiken. Som synes råder det tämligen god samstämmighet mellan de båda slagen av uppgifter.

1) Dessa uppgifter har den fördelen, att de kan erhållas med mindre än två års eftersläpning. Alternativet hade varit att utgå från 1950 års folkräkning. Det är nämligen först under senare delen av 1962 som bearbetningen av 1960 års folkräkning väntas ha nått så långt, att det med dess hjälp är möjligt att erhålla en aktuell bild av befolkningen fördelad på yrke.

Tabell 15. Antalet förvärvsarbetande enligt 1950 års folkräkning och antalet inkomstagare år 1950 enligt skattestatistiken

Län	Antalet förvärvs- arbetande enligt 1950 års folkräk- ning	Antalet inkomst- tagare ¹⁾ år 1950 enligt skatte- statistiken	Folkräk- ningens uppgifter =100
Gävleborgs	120 400	117 600	97,7
Västernorrlands	117 900	115 700	98,1
Jämtlands	60 500	60 100	99,3
Västerbottens	90 600	92 000	101,5
Norrbottens	91 900	90 700	98,7
Norrland	481 300	476 100	98,9
Hela landet	3 104 800	3 007 200	96,9

1) Gruppen "ej yrkesverksamma" exkluderad.

För de följande beräkningarna har antalet förvärvsarbetande fördelats på sex huvudgrupper, nämligen jordbruk m. bin., industri och hantverk, handel, samfärdsel, allmän förvaltningstjänst samt husligt arbete. Från två av dessa, nämligen jordbruk m. bin. och husligt arbete, har det ansetts rimligt att räkna med en omfördelningseffekt innebärande ett tillskott till utbudssidan i stadsnäringarnas arbetskraftsbalans.

A. Jordbruk med binäringar. Inom jordbruket liksom skogsbruket fortskridande produktivitetens utveckling torde kunna förutses komma att också under perioden 1961-75 leda till en reducering av antalet inom denna näringsgren sysselsatta personer. I kapitel I har det visats, att denna process kom i gång senare i Norrland än i landets sydligare delar. Det är dock möjligt att här tala om något av en på senare år inledd "upphämningsprocess". Detta åskådliggjordes med hjälp av diagram 8, som visar, att Norrland under senare delen av 1950-talet svarat för en successivt växande andel av den totala avfolkningen av rikets landsbygd. Kring mitten av 1950-talet uppgick denna andel till omkring 30 procent och mot slutet till omkring 60 procent. Med ledning av denna iakttagelse synes det motiverat att för 1961-75 räkna med

att antalet inom jordbruk med binäringar sysselsatta skall undergå en procentuellt större nedgång i Norrland än i övriga landet. Inte minst förefaller det rimligt att anta detta, eftersom andelen inom jordbruk med binäringar sysselsatta inkomsttagare ännu år 1959 var större i samtliga de fem norrlandslänen än i övriga landet. Avvikelsen var visserligen ganska liten vad avser Gävleborgs och Västernorrlands län men betydande när det gäller de tre andra länen. I våra antaganden för sysselsättningsutvecklingen 1961-75 inom jordbruket med binäringar har vi därför också räknat med en relativt sett kraftigare nedgång i Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län än i de båda andra.

Det har inte varit möjligt att i samband med våra beräkningar hålla i sär egentligt jordbruk och skogsbruk. I och för sig hade en sådan distinktion varit värdefull och då i synnerhet som skogsbruket i stora delar av Norrland spelar en så stor roll, att det är rimligare att tala om jordbruket som en binäring till skogsbruket än tvärtom. Redan det förhållandet, att utövandet av de båda näringarna i hög grad går in i varandra, gör emellertid den i och för sig önskade uppsplattningen mycket svår att åstadkomma. Nackdelen med en beräkning som i likhet med nedan redovisade inte avser arbetskraftsutvecklingen inom jordbruk och skogsbruk var för sig begränsas dock av att den allmänna tendensen i såväl det ena som det andra fallet pekar i riktning mot minskat behov av arbetskraft.

Inom skogsbruket pågår för närvarande en mycket snabb produktivitetensutveckling. År 1960 uppgick den beräknade dagsverksåtgången per m³ sk till 0,65. I en inom statens skogsforskningsinstitut utarbetad prognos anges den för år 1970 beräknade arbetskraftsåtgången till endast omkring 0,4 dagsverken per m³ sk. En produktivitetsstegring av denna omfattning gör det möjligt att trots en under 1960-talet med omkring 2 procent per år beräknad stegring av avverkningsvolymen minska behovet av arbetskraft med omkring 3 procent per år. Denna kalkyl är gjord på basis av beräkningar för skogsbrukets arbetskraftsbehov räknat i årsarbetare med en kapacitet av 230 dagar per arbetare. Då redan en fortsatt övergång till utnyttjande av helårsarbetare i och för sig är ägnad att minska antalet inom skogsbruket sysselsatta personer, är det rimligt att räkna med en nedgång i detta antal, som är snarare större än mindre än 3 procent per år. För våra uppskattningar av den norrländska arbetskraftsbalansens förändringar under perioden 1961-75 har vi utgått ifrån att antalet personer med skogsbruk som huvudsysselsättning skall minska med omkring 3 procent per år.

Medan antalet sysselsatta inom det norrländska skogsbruket kan väntas minska omkring 3 procent per år, synes det motiverat att för jordbruket räkna med en något starkare nedgång. Med erfarenhet från jordbrukets rationalisering i landets sydligare delar och - som följd av denna - den takt, i vilken överflyttning av arbetskraft till andra näringsgrenar blivit möjlig, har det befunnits rimligt att för det norrländska jordbruket räkna med en nedgång i antalet sysselsatta av storleksordningen 4 procent per år.

Tabell 16. Jordbruk med binäringar, antal inkomstagare¹⁾

	Län					Norr- land
	Gävle- borgs	Väster- norrlands	Jämt- lands	Väster- bottens	Norr- bottens	
1954	26 400	26 800	26 400	35 100	30 100	144 800
1959	22 300	21 100	21 700	29 200	22 300	116 600
Förändring 1955-59:						
antal	-4 100	-5 700	-4 700	-5 900	-7 800	-28 200
procent	- 16	- 21	- 18	- 17	- 26	- 19
Beräknad föränd- ring 1961-75:						
antal	-8 900	-8 400	-9 800	-13 100	-10 000	-50 200
procent	- 40	- 40	- 45	- 45	- 45	- 43

1) Gruppen "ej yrkesverksamma" exkluderad.

Som framgår av ovanstående tabell uppgår den för perioden 1961-75 beräknade årliga minskningen av arbetskraftsåtgången inom jordbruket m. binäringar till mellan 3 och 4 procent - för Gävleborgs och Västernorrlands län närmare 3,5 och för Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens närmare 4. Självfallet måste en uppskattning av detta slag anses mycket osäker. Den kan visserligen förefalla rimlig mot bakgrund av den tidigare faktiskt inträffade utvecklingen. Samtidigt är det givet, att en beräkning av detta slag inte tar hänsyn till alla för förloppet bestämmande faktorer, som exempelvis jordbrukspolitikens framtida utformning, vilken i hög grad kan påverka rationaliseringstakten inom jordbruket. Det är vidare uppenbart, att den internationella

skogsindustriekonjunkturen kan komma att undergå förändringar ägnade att för sysselsättningen inom skogsbruket leda utvecklingen i en inte väntad riktning. Även om våra beräkningar följaktligen delvis fått karaktär av ren gissning, torde de dock ge ett visst begrepp om storleken av den omfördelningseffekt på efterfrågesidan i den norrländska arbetskraftsbalansen, som är att vänta som resultat av utvecklingen inom Norrlands jordbruk och skogsbruk fram till 1975, därest i dag okända faktorer inte skall komma att ge upphov till ett gentemot tidigare mer avvikande utvecklingsförlopp.

B. Husligt arbete. Det torde vara rimligt att också för gruppen "husligt arbete" under perioden 1961-75 räkna med en nedgång i antalet sysselsatta. Ett stöd för en sådan hypotes ges av det faktum, att utvecklingen 1955-59 kännetecknats av en i detta avseende nedåtgående tendens i fyra av de fem norrlandslänen. För Norrland som helhet var det möjligt att konstatera en nedgång i antalet inkomsttagare tillhörande denna näringsgren med 13 procent. I vissa inom Arbetsmarknadsstyrelsens prognossektion gjorda överslagsberäkningar har det för hela landet antagits, att den under "husligt arbete" sorterande arbetsstyrkan skall komma att minska med 35 procent mellan 1960 och 1975. Oavsett rimligheten i detta antagande torde det inte föreligga starkare skäl för att räkna med att antalet inom "husligt arbete" sysselsatta skall utveckla sig väsentligt annorlunda i Norrland än i övriga landet. Till detta kommer att Arbetsmarknadsstyrelsens nyssnämnda skattning ligger i god linje med en beräkning, som baseras på ett antagande om att antalet i Norrland inom "husligt arbete" sysselsatta under perioden 1961-75 skall minska i ungefär samma takt som under perioden 1955-59. Därför har det också befunnits rimligt att för perioden 1961-75 räkna med en nedgång av antalet i Norrland inom "husligt arbete" verksamma med just 35 procent. Någon differentiering i antagandena de olika norrlandslänen emellan har inte bedömts motiverad.

Tabell 17. Husligt arbete, antal inkomstagare¹⁾

	Län					Norr- land
	Gävle- borgs	Väster- norrlands	Jämt- lands	Väster- bottens	Norr- bottens	
1954	3 500	3 200	2 200	3 000	2 700	14 600
1959	2 700	2 500	1 900	3 200	2 400	12 700
Förändring 1955-59:						
antal	- 800	- 700	- 300	+ 200	- 300	-1 900
procent	- 23	- 22	- 14	+ 7	- 11	- 13
Beräknad föränd- ring 1961-75:						
antal	- 900	- 900	- 700	-1 100	- 800	- 4 400
procent	- 35	- 35	- 35	- 35	- 35	- 35

1) Gruppen "ej yrkesverksamma" exkluderad.

För Norrlands del har vi således räknat med en från sektorn "husligt arbete" härrörande omfördelningseffekt innebärande ett under perioden 1961-75 skapat nettotillskott av arbetskraft uppgående till 4 400 personer.

Nettoförändring 1961-75 i utbudet av arbetskraft i Norrland

Med ledning av vårt studium av befolkningsutveckling och s.k. omfördelningseffekter på efterfrågesidan samt med utgångspunkt från vissa antaganden beträffande förändrad yrkesverksamhetsgrad har ett försök gjorts att för perioden 1961-75 kvantifiera nettoförändringen på den norrländska arbetskraftsbalansens utbudssida. Vid beräkningarna har det inte varit möjligt att ta hänsyn till nettomigrationen till eller från Norrland. Inte minst då migrationsfaktorn till viss del är att betrakta som en funktion av eventuella spänningar mellan tillgång och efterfrågan på arbetskraft har det förefallit motiverat att i detta sammanhang bortse från eventuell inverkan från denna faktor. Det nettotillskott det här gällt att bestämma har därför antagits utgöras av 1) genom befolkningsutvecklingen åstadkommen förändring av antalet personer i åldern 15-64 år (se s. 34 f); 2) inverkan sammanhängande med förändrad yrkesverksamhetsgrad (se s. 37 ff); 3) genom inom vissa sektorer av det norrländska näringslivet minskat

arbetskraftsbehov uppkommet utbudstillskott inom stadsnäringarna (se s. 44 ff). I övrigt har den diskussion, som förts i det föregående, lett fram till i nedanstående tablå sammanfattade uppskattningar.

Tabell 13. Beräknad förändring 1961-75 på den norrländska arbetskraftsbalansens utbudssida

	Storregion/län					Norrland
	Gävleborgs	Väster-norrlands	Jämtlands	Västerbottens	Norr-bottens	
Med beräknad befolkningsutveckling sammanhängande effekt ¹⁾	+ 2 100	+ 4 100	+ 3 000	+10 600	+18 900	+ 38 700
Till följd av beräknad förändring i yrkesverksamhetsgrad	+ 2 700	+ 4 400	+ 800	+ 7 000	+ 6 100	+ 21 000
Till följd av beräknad nedgång i antalet sysselsatta						
a) inom jordbruk m. bin.	+ 8 900	+ 8 400	+ 9 800	+13 100	+10 000	+ 50 200
b) inom husligt arbete	+ 900	+ 900	+ 700	+ 1 100	+ 800	+ 4 400
Summa	+14 600	+ 17 800	+14 300	+31 800	+35 800	+114 300

1) Exkl. migrationseffekt (jämf. tab. 10)

På detta sätt har en utgångspunkt erhållits för en diskussion kring frågan i vad mån från skilda sektorer av norrländskt näringsliv växande efterfrågan på arbetskraft skall kunna tillgodoses. Inom jordbruket liksom skogsbruket har det antagits, att sysselsättningen skall komma att minska. Detta innebär - förutsatt att full sysselsättning kommer att råda - att i det föregående beräknade nettotillskott av arbetskraft skall komma de s.k. stadsnäringarna till godo. Bortses från inverkan på arbetskraftsbalansen till följd av migrationsrörelser blir det naturligt att ställa ifrågavarande nettotillskott i relation till antalet inom stadsnäringarna i Norrland sysselsatta. På så sätt är det möjligt att få en uppfattning om det utrymme för dessa näringars expansion, som beräknad förändring i arbetskraftstillgång kan väntas ge under

perioden 1961-75. Med ledning av skattestatistiken kan för Norrlands del antalet sysselsatta inom industri och hantverk, samfärdsel, handel ^{/omkring} samt allmän förvaltningstjänst beräknas att 1959 uppgå till sammanlagt/ 390 000. Det till 115 000 personer uppskattade arbetskraftstillskottet skulle således fram till 1975 möjliggöra en uppgång i antalet inom stadsnäringarna i Norrland sysselsatta med 30 procent. Räknat per år betyder detta en stegring med inemot 2 procent.

Tabell 19. Beräknat utrymme för under perioden 1961-75 inom stadsnäringarna stegrad sysselsättning

	Län					Norrland
	Gävleborgs	Västernorrlands	Jämtlands	Västerbottens	Norrbottnens	
Beräknat antal inom stadsnäringar sysselsatta (1959)	101 000	99 000	39 000	66 000	82 000	387 000
Beräknat utrymme för under perioden 1961-75 inom stadsnäringarna stegrad sysselsättning						
antal	14 600	17 800	14 300	31 800	35 800	114 300
procent	14	18	37	48	⁴⁴ 48	30
procent per år	0,8	1,0	2,1	2,7	^{2,5} 2,7	1,8

Av tabellen framgår det, att det utrymme för stadsnäringarnas expansion, som den beräknade tillväxten i arbetskraftstillgången erbjuder, är olika stort i olika delar av Norrland. Utrymmet förefaller bli väsentligt mindre i Gävleborgs och Västernorrlands län än i de övriga tre norrlandslänen. Störst antages utrymmet bli i de båda nordligaste länen.

Sammanfattning

Diskussionen i detta kapitel har i huvudsak gällt utvecklingen av den norrländska arbetskraftsbalansens utbudssida. När vi för perioden 1961-75 beräknat tillväxten av arbetskraftsutbudet i Norrland, har det skett utan avseende på den inverkan som i och för sig är att vänta till följd av såväl inrikes som utrikes omflyttning. Detta har motiverats med att dylika flyttningsrörelser i hög grad är att betrakta som funktioner av bristande balans mellan utbud och efterfrågan på arbetskraft inom olika delar av landet. Om utbudet på arbetskraft är större än efterfrågan, bör detta i och för sig disponera för nettoutflyttning. En förutsättning är dock att den utflyttande arbetskraften anser sig ha relativt större möjligheter att erhålla sysselsättning på annat håll. Resultatet bör bli detsamma, därest utkomstmöjligheterna ur kvalitetssynpunkt bedöms vara sämre inom den egna lokala arbetsmarknaden än i angränsande områden. Att finna fasta utgångspunkter för ett försök att uppskatta i vad mån Norrlands framtida utrikes och inrikes omflyttning skall påverka utbudet av arbetskraft på den egna lokala arbetsmarknaden är följaktligen förenat med betydande svårigheter. Det är knappast möjligt att erhålla något starkare stöd för en dylik uppskattning genom att göra en kalkyl för hur efterfrågan på arbetskraft kan förväntas utveckla sig i Norrland. För att en sådan kalkyl skall kunna vara till nytta i detta sammanhang måste den inte bara avse kvantiteten utan också kvaliteten av de utkomstmöjligheter, som det norrländska näringslivet kan väntas komma att erbjuda och detta dessutom jämfört med hur utkomstmöjligheterna kan beräknas att utveckla sig i landets övriga delar. Att reda upp den rad av komplicerade samband som det här blir frågan om låter sig svårligen göras. Avsikten har heller inte varit att för Norrland 1975 presentera en "sluten" arbetskraftsbalans. För att ge ett underlag för diskussion kring en sådan balans har dock våra uppskattningar för förändringarna på utbudssidan (exkl. migration) kompletterats med på i huvudsak trendmässig basis gjorda överslagsberäkningar för utvecklingen av de norrländska stadsnäringsarnas efterfrågan på arbetskraft. Resultatet har redovisats i särskild bilaga.

Fram till 1975 antages stadsnäringarna i Norrland enligt de gjorda och i nämnda bilaga redovisade beräkningarna öka sitt behov av arbetskraft med mellan 60 000 och 90 000 personer. Om man utgår från medelvärdet, blir det frågan om en beräknad stegring av storleksordningen 75 000 personer. Enligt de gjorda antagandena kan 45 procent av denna stegring i behovet av arbetskraft härledas till handel och 40 procent till allmän förvaltningstjänst, medan 15 procent avser en uppgång i behovet inom industri och hantverk. För den fjärde stadsnäringen, samfärdsel, har det antagits att arbetskraftsbehovet skall bli i stort sett oförändrat.

Våra tidigare presenterade kalkyler över tillgångssidan i de norrländska stadsnäringarnas arbetskraftsbalans slutade på en ökning av storleksordningen 115 000. Denna ökning är alltså större än den beräknade ökningen i efterfrågan. I den mån man vågar lita på dessa siffror tyder detta på att ett visst utbudsöverskott skulle framkomma. Frågan är då hur man skall tolka ett sådant överskott. Det skall då först och främst särskilt framhållas, att skillnaden mellan vad som antagits som förändringar i utbud och efterfrågan i den norrländska arbetskraftsbalansen inte kan betraktas som ett mått på väntad migration. Även om de antaganden som våra kalkyler bygger på skulle visa sig realistiska, kan nettoutflyttningen mycket väl få en helt annan storlek än nämnda skillnad. Utflyttningen kan bli större men naturligtvis också mindre. Avgörande för detta är bl.a. kvaliteten i de utkomstmöjligheter, som det norrländska näringslivet kan komma att erbjuda jämfört med näringslivet i övriga landet. Det finns emellertid också en rad andra och kanske ännu mer svåråtgärliga faktorer, som kan antas vara bestämmande för hur inrikes och utrikes omflyttning skall komma att påverka den norrländska arbetskraftsbalansen. Det är vidare uppenbart, att arbetskraftssituationen kan förväntas - liksom hittills - utveckla sig på mycket olika sätt i olika delar av Norrland. En antydning om detta ger de varierande resultaten i samband med i det föregående redovisade beräkningar för stadsnäringarnas expansionsutrymme i vart och ett av de fem norrlandslänen. De differenser som därvid kom till uttryck är i hög grad ägnade att understryka, vad som inledningsvis framhållits, nämligen att Norrland ur varken allmänekonomisk eller befolkningspolitisk synpunkt är att betrakta som en naturlig enhet med i dessa hänseenden inom olika delar likartade och gentemot övriga landet skilda problem.

Bilaga 1:1

RÄKNEEXEMPEL. På i huvudsak trendmässig basis gjorda
överslagsberäkningar av förändringarna 1961-75 i ef-
terfrågan på arbetskraft inom stadsnäringarna i Norrland

Industri och hantverk, antal inkomstagare¹⁾

	Län					Norr- land
	Gävle- borgs	Väster- norrlands	Jämt- lands	Väster- bottens	Norr- bottens	
1954	51 300	47 500	13 600	28 000	29 000	169 400
1959	55 400	48 000	13 800	31 600	38 900	187 700
Förändring 1955-59:						
antal	+4 100	+ 500	+ 200	+3 600	+9 900	+18 300
procent	+ 8	+ 1	+ 1	+ 13	+ 34	+ 11
Beräknad förändring 1961-75:						
antal (+)	2 800- 5 500	0-2 400	0- 700	1 600- 4 700	1 900- 5 800	6 300- 19 100
procent (+)	5-10	0-5	0-5	5-15	5-15	3-10

1) Gruppen "ej yrkesverksamma" exkluderad.

Samfärdsel, antal inkomstagare¹⁾

	Län					Norr- land
	Gävle- borgs	Väster- norrlands	Jämt- lands	Väster- bottens	Norr- bottens	
1954	11 300	11 900	6 200	7 200	10 900	47 500
1959	10 800	12 100	6 900	8 200	11 500	49 500
Förändring 1955-59:						
antal	- 500	+ 200	+ 700	+1 000	+ 600	+2 000
procent	- 4	+ 2	+ 11	+ 14	+ 6	+ 4
Beräknad förändring 1961-75:						
antal (+)	0-1 100	0-1 200	0-700	0-800	0-1 200	0-5 000
procent (+)	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10

1) Gruppen "ej yrkesverksamma" exkluderad.

Bilaga 1:2

Handel, antal inkomsttagare¹⁾

	Län					Norr- land
	Gävle- borgs	Väster- norrlands	Jämt- lands	Väster- bottens	Norr- bottens	
1954	19 000	19 300	8 700	11 900	12 600	71 500
1959	20 600	20 800	9 300	13 900	14 500	79 100
Förändring 1955-59:						
antal	+1 600	+1 500	+ 600	+2 000	+1 900	+7 600
procent	+ 8	+ 8	+ 7	+ 17	+ 15	+ 11
Beräknad förändring 1961-75:						
antal (+)	7 200- 9 300	7 300- 9 400	3 300- 4 200	5 600- 7 000	5 800- 7 300	29 200- 37 200
procent (+)	35-45	35-45	35-45	40-50	40-50	37-47

1) Gruppen "ej yrkesverksamma" exkluderad.

Allmän förvaltningstjänst, antal inkomsttagare¹⁾

	Län					Norr- land
	Gävle- borgs	Väster- norrlands	Jämt- lands	Väster- bottens	Norr- bottens	
1954	11 900	13 400	7 200	10 400	14 300	57 200
1959	14 400	17 900	9 000	12 300	17 400	71 000
Förändring 1955-59:						
antal	+2 500	+4 500	+1 800	+1 900	+3 100	+13 800
procent	+ 21	+ 34	+ 25	+ 18	+ 22	+ 24
Beräknad förändring 1961-75:						
antal (+)	5 000- 5 800	6 300- 7 200	3 200- 3 600	4 300- 4 900	6 100- 7 000	24 900- 28 500
procent (+)	35-40	35-40	35-40	35-40	35-40	35-40

1) Gruppen "ej yrkesverksamma" exkluderad.